Gezi Direnişi broşürleri: 7

E. Ahmet Tonak

KENT HAKKI'NDAN İSYAN'A

#occupygezi
#direngezi

agorakitaplığı

E. Ahmet Tonak
Kent Hakkı'ndan İsyan'a

agorakitaplığı
420

E. AHMET TONAK

1951, İstanbul doğumlu. 1972'de İTÜ'den makine mühendisi olarak mezun oldu. 1972-1973 döneminde *Yeni Ortam* gazetesinde ve *Asyalı* dergisinde çalıştı. 1973'te İsveç'e, ardından ABD'ye gitti. New York Türk Öğrenci Derneği'nin başkanlığını, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra *Committee for Human Rights and Democracy in Turkey*'nin kuruculuğunu yaptı. SUNY-Stony Brook'ta uygulamalı matematik ve istatistik alanında yüksek lisans ve New School for Social Research'te iktisat alanında doktora derecelerini tamamladıktan sonra, ABD'de yirmi beş yıl öğretim üyeliği yaptı. İTÜ, Boğaziçi, ODTÜ'de çalıştı; halen İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapıyor. *Birgün*'de haftalık yazılar yazıyor. *Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi: Ulusal Hesapların Ekonomi Politiği* (A. Shaikh'le birlikte, çev. Hakan Arslan, 2012) ve *Kapital'in İzinde* (Nail Satlıgan ve Sungur Savran'la birlikte, 2013) adlı kitapları Yordam Kitap tarafından yayınlanmıştır.

E. Ahmet Tonak

KENT HAKKI'NDAN İSYAN'A

Gezi Direnişi broşürleri: 7

Kent Hakkı'ndan İsyan'a
E. Ahmet Tonak

Kapak tasarım - mizanpaj: Sibel Yurt

© 2013, E. Ahmet Tonak
© 2013; bu kitabın yayın hakkı
Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Eylül 2013

ISBN: 978-605-103-217-7

Baskı ve Cilt: Ceylan Matbaası
Güven İş Merkezi, B Blok, No 318
Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 613 10 79

AGORA KİTAPLIĞI
Sertifika no: 12761
Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Cad.
No: 54, Çukurcuma-Beyoğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26 - (0212) 251 37 04 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e- posta: agora@agorakitapligi.com

hayat yoldaşım Z'ye...

İÇİNDEKİLER

İsyanı Anlarken ix

Haziran Direnişi Tahayyüleri 1
David Harvey'in Değeri 11
Kentsel Değişim ve Dönüşümü *Kapital*'le Anlamak 20
Meta Olarak İstanbul 27
Boğaz Köprüsü'nden Geçerken 41
Hem Kendiliğinden Hem Orta Sınıf 45
Devrim Göz Kırptı 50
İçi Dışı Lobi 54
Orijinalite Sevdası 58
Düzen İçi mi, Düzen Dışı mı? 62
İsyandan Sosyalizme 66

Rekabet ve Orta Sınıf, Yeniden.....71
Biz Umutluyuz, Onlar Kötümser.....75
Bütün Ülkelerin Orta Sınıfları, Birleşin! 79
Tabii ki Örgütle, Ama Nasıl?.....83
Biz Yüzde 99'uz, Haklıyız.....87

İSYANI ANLARKEN...

Neredeyse on yıl olmuş Mike Davis'in *New Left Review*'deki "Gecekondu Gezegeni" başlıklı yazısını okuyalı.[1] O günden beri Üçüncü Dünya mega şehirlerinin saatli bomba misali patlamaya hazır olduğuna ikna olmuş durumdayım. Fırsat buldukça da, Davis'in tamamen paylaştığım bu öngörüsünü dile getiriyordum.[2] Doğup büyüdüğüm, gençlik yıllarımı geçirdiğim İstanbul'un başına gelenlerin 1950'lerden bu yana canlı tanığıyım.

1) Mike Davis, "Planet of Slums", *New Left Review*, Sayı: 26, Mart-Nisan 2004.

2) E. Ahmet Tonak, "Dünyanın Ahvali Üzerine Sorular ve 'Cevaplar", *Kızılcık*, Ocak-Şubat 2005; "E. Ahmet Tonak'la Söyleşi: Sosyal Patlamalar Artık Dünya Varoşlarında Yaşanacak", *Mesele Kitap Dergisi*, Sayı: 21, Eylül 2008.

Ayrıca, Davis'in öngörüsünü dayandırdığı mega şehirlerden Kahire'yi de, Mısır Devrimi sırasında iki kez ziyaret etme imkânı buldum. Mursi cumhurbaşkanı seçildikten sonra Tahrir'de ilk resmi konuşmasını yaparken oradaydım. Taksim-Gezi ise hepimizin malumu.

Tamamının, İstanbul'un, Kahire'nin ve diğer benzerlerinin yaşanır şehirler olmaktan çıkıp, bence düzeltilmesi imkânsız bir biçimde 'dönüştürülmesi'nin müsebbibi, her bakımdan sınır tanımaz kapitalizmin kendisidir.

Kapitalizm ne iktisat politikalarına (örneğin, neo-liberalizme) ne de politikacıların üslûp ve psikolojilerine (örneğin, Erdoğan'ın faşizan otoriterliğine) indirgenebilir, bu yoldan kavranabilir. Kapitalizm, genelleşmiş meta üretiminin insanlık tarihinde ilk defa bu kadar yaygın ve derin bir biçimde vuku bulduğu, kendine özgü sınıflararası ve sınıflar-içi çelişkilerle bezeli, son derece dinamik bir sosyo-ekonomik düzendir. Sözünü ettiğimiz çelişkilerin yol açtığı sosyal, siyasal, hatta kültürel çatışmaların muhtevası, dozu, nasıl tezahür ettiği, son tahlilde sermaye birikiminin dinamikleri ve temposu tarafından belirlenir. Taksim-Gezi'yle başlayan isyan da Türkiye kapitalizminin kendine has sermaye dinamikleri ve temposu tarafından belirlenmiştir –sadece AKP'nin anti-demokratik muhafazakârlığı tarafından değil.

İsyanın göbeğinde Agora'dan Osman Akınhay Gezi Broşürleri fikrini açıp, benim yazıları da toparlayıp basa-

bileceğini söyler söylemez kitapçığın kompozisyonu üzerine düşünmeye başladım. Zaten *Birgün* gazetesine yazdığım haftalık köşe yazılarının neredeyse tamamını Haziran başından bu yana isyana hasretmiştim. Onları, ilk günlerden günümüze kadar sıralamak bir tür benim fikri müdahalelerimin kronolojisi gibi olacaktı. Ama sadece onlardan oluşmuş bir broşür hem biraz fazla öznel hem de yetersiz kalabilirdi. *Kent hakkı* ve diğer şehir yazıları isyanın geri planıyla doğrudan ilgili olduğu için, dergilerde kalmış o tür yazılardan bir seçme yapıp onları da broşüre ekledim.

Şehrin bu kadar önem kazandığı, insanlık tarihinde ilk defa kent nüfusunun kırsal nüfusu aştığı, siyasal patlamaların mekânı haline geldiği günümüzde *kent hakkı* kavramıyla temas kaçınılmazlaşıyor.[3] Her moda kavram gibi, *kent hakkı* da 'piyasaya' sürüldüğü ândan bu yana daha çok kullanıcılarının *formasyonuna,* daha az *somut konjonktürel ve mekânsal faktörlere* göre muhteva ve biçim değiştirdi, değiştirmeye de devam edeceğe benziyor.

Bu kitapçıktaki *kent hakkı* ve diğer şehir yazılarına bakıldığında, sanırım Marksist ekonomi politik perspektifin hakim olduğu hemen görülecektir. Bu tercih büyük

3) Nitekim Gezi'deki direniş başladıktan kısa bir süre sonra isyan bağlamında kent hakkı kavramı kullanan önemli bir değerlendirme, Mehmet Barış Kuymulu'nun kısa makalesidir (Kuymulu, "Reclaiming the Right to the City: Reflections on the Urban Uprisings in Turkey", *City: Analysis of Urban Trend Culture, Theory, Policy Action,* 17:3, 2013 (http://tinyurl.com/m8bft9a).

ölçüde teorik olmakla birlikte kısmen de olsa *formasyonla* ilgili. Muhtemelen yıllardır *Kapital*'le düşüp kalkmam yüzünden, *kent hakkı* kavramının Türkiye'de kimlikçi ve vicdancı kullanımlarının ağır bastığı, her belanın sebebi olarak neo-liberalizmin (kapitalizmin değil!) ve hegemonik siyasetlerin görüldüğü radikal zihniyet ortamı beni tatmin etmiyordu. Sanırım, bahsettiğim yazılarda bu yetersizliği aşma çabaları da sezilecektir.

Bu daha başlangıç, mücadeleye devam –teorik olanına da!

KENT HAKKI'NDAN İSYAN'A

HAZİRAN DİRENİŞİ TAHAYYÜLLERİ

Andre Breton demişti: *"Tahayyül, gerçekleşme eğilimi olandır."*

Haziran direnişi sırasında sık sık Yüksel Arslan'ın *Kapital*'den[1] esinlenen *arture*'leri geldi gözümün önüne. Yoksa, Breton'un dediği mi oluyordu? Olmuş muydu hatta?

Arslan'ın, Marx'ın metinlerinden (teorisinden) yola çıkarak ürettikleri (tahayyülleri) hayatta yaşadıklarımıza mı (gerçeklere mi) dönüşmüştü? Bence, evet.

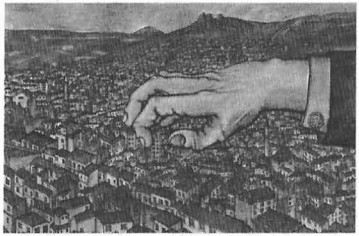
*) *Toplumsal Tarih*, Temmuz 2013.

1) Bu ifade tam doğru olmadığı halde sık sık tekrarlanır. Arslan'ın *Kapital*'den esinlenerek yaptığı söylenen *arture*'lerin bir kısmı aslında Marx'ın diğer metinlerine dayanır; *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, *Vera Zasulich'e Mektup*, vb. gibi.

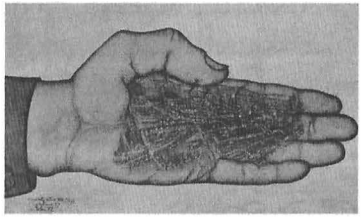
Marx'ın teorik metinleri 19. yüzyıl kapitalizminin görünen yüzünün gerisini çözümlemiş, Arslan'ın muhayyilesini tetiklemiş ve de ortaya çıkan *arture*'ler 21. yüzyılın gerçekliğinin neredeyse mükemmel bir tasviri olarak karşımıza dikilmişti.

Arture 159, kolonyalizm üzerine. Kolonyalist gitmiş, kapitalizm dışı bir alana, tepenin yamaçlarındaki bir 'şehre' el koyuyor. Daha doğrusu, ilk ağızda kolonyalistin kendisi gidemeyeceği için, onun adına devlet, hatta devlet adına ordu, yani zor gidiyor. Halkı dize getiriyor. O, tırnaklarını 'şehre' geçirmek üzere olan el, kolonyal devletin kendisidir.

Ardından bilinen hikâye gerçekleşir. Kolonyalist gider, ekonomik düzenini kurar, toplumu şekillendirir. O düzen, bir tür kapitalizmdir. El bebek gül bebek yetiştirilmesi, geliştirilmesi, korunması gerekir. O zaman da devlet hazır ve nazırdır. *Arture 163,* işte bu el üstünde tutulan kapitalizmdir.

arture 1971 (159) kolonyalizm

arture 1972 (163) isimsiz

Yanlış anlaşılmasın, devlet sadece kolonyal ilişkilerde aktiftir demiyoruz. İddiamız, kapitalizmin 'içeride' de devletsiz tesis edilemeyeceği. Bizzat kapitalizmin beşiği sayılan ülkelerde de düzen böyle kurulmuş, ileri kapitalizmler de devlet desteği ve korumasıyla geldikleri konuma gelebilmişlerdir.[2]

Neo-liberal dönemin kendisinin 1970'lerdeki sermaye birikimi tıkanıklığına cevap olduğu malum. Ve bu cevabın cevap olabilmesi için sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılabilmesi gerekiyordu. Neo-liberal hükümetlerin adım adım refah devletini ilgası, özelleştirmelere hız vermesi bu yüzdendir. Bu ihtiyacı karşılamak için bizzat devlet, kamuya ait olanın peşkeş çekilmesini, sosyal harcamaların kısılmasını, emtia ve para akımlarının tamamen serbestleştirilmesini, neo-liberal virüsün alameti farikası haline getirmiştir

Erdoğan'ın Gezi Parkı projesinin bağlamı budur. Yapılmak istenen, 'Taksim'in yayalaştırılması' veya 'kentsel dönüşüm' etiketlerinin arkasına saklanmış, bildiğimiz *özelleştirmedir.* Daha açık söyleyelim, park kimsenin özel mülkiyetinde olmadığı için, halkın *parkta dolaşma, ağaçların gölgesinden yararlanma* imkânının sermaye yanlısı devlet tarafından gaspıdır. *Arture 159*'un kendisidir. O tahayyül 'gerçekleşme eğiliminde olan'ı 1971'de resmetmiştir.

---

2) Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, çev.* Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Gasp sonrası da planlanmıştı. Yaygın kullanımıyla, '*birilerine rant sağlama*' olarak ifade edilen mekanizmalar (ki söz konusu mekanizmalar aslında yukarıda değindiğimiz *sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılmasından* başka bir şey değildir) devreye sokulacaktı. Medyanın yalancısıyız, inşaatın hangi şirkete verileceği bile düşünülmüş. Parkın yerine her ne yapılacaksa, mesela AVM'nin ya da rezidansın (hatta şehir müzesinin) işletmesini şirketlere devretme, kiralama, satma da eminim gündemdeydi. Kısacası, özel sermayeye kamunun zenginliği aktarılmış, birikimin önü açılmış olacaktı. Kamu mülksüzleştirilerek, birikmiş sermayeye servet altın tepsi içinde sunulacaktı.

Ne diyordu David Harvey özelleştirmeler için? *Mülksüzleştirerek birikim*. Erdoğan'ın tahayyülü, Gezi Parkı'nda tecessüm etmek üzereydi. Direnişçiler buna çomak soktu.

KİM BU DİRENİŞÇİLER?

Kısa cevap, herkes. Gezi'yi yaşayan, İstanbul'un ve diğer şehirlerin meydanlarını dolduran, sokakta çarpışan, tencere tava çalan, park forumlarını aksatmayan, hatta sadece sosyal medyada var olan yığınlar. Yığınlar, adı üstünde herkestir. Direnişçiler, bildiğimiz toplumsal başkaldırı öznelerinden biri veya ikisiyle kolayca tanımlanacak kitleler değil.

Gerçekliğin kendisi genellikle geriden gelen teorinin kategorik kutularına sığmayınca, kavramsal banallık baş gösterir. Haziran direnişçilerinin başına da bu geldi. Direndiler, 'orta sınıf' kutusuna sığmadılar.

Amerikan sosyolojisinin başımıza musallat ettiği onca kutudan biri de 'orta sınıf' kategorisidir. İlkin, Marx sosyolog yapıldı, sonra da Marx'ın işçi sınıfı kategorisi bu 'orta sınıf' yakıştırmasıyla piçleştirildi. Aslında, gelir gruplarının sıralamasına dayanan 'orta sınıf', tasnif ölçütlerinin esnekliğine, grup sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak, bazen abartılan bazen azımsanan bir nüfustur. Bu nüfusun çoğunluğu emek gücünü sermayeye satan bildiğimiz işçi sınıfının asli üyesidir, bir kısmıysa emek gücünü kamu işletmelerine satan emekçilerdir. Çalışma koşulları ve işveren farklılaşması da haliyle bu kesim içinde muazzam gelir ve hayat tarzı çeşitliliği olarak tezahür eder. Haziran direnişine katılanların, bizzat gözlemleyenlerin *çeşitlilik* vurgusunun kaynağını, kısmen bu emekçi nüfusun kompozisyonunda aramak gerekir.

'Orta sınıf' kategorisinin (ki tam da Haziran Direnişi bağlamında bu kategorinin tekrar baş tacı edilmesi üzerine kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta Korkut Boratav, 'orta sınıf'a "kavram mertebesine layık olmayan iki sözcükten ibaret" bir *terim* demeyi tercih eder[3]) kav-

3) Korkut Boratav'la sendika.org sitesindeki 16 Haziran 2013 tarihli görüşme: "'Her Yer Taksim; Her Yer Direniş': Bu işçi sınıfının tarihsel özlemi olan sınırsız, dolaysız demokrasi çağrısıdır" (http://tinyurl.com/ly6n9em).

ramsallaştırılmasını bu yazı bağlamında eleştirmek yerine, iki farklı kullanımına değinmek istiyoruz.[4] Bu şekilde, hem 'orta sınıf' kategorisinin tanımsal içeriğini sorgulamış hem de direnişçileri tanımlamak için doğru bir tercih olmadığını göstermiş olacağız.

Kullanımlardan ilki, Haziran Direnişi'nden sadece beş ay önce (Aralık 2012) Fuat Keyman'ın TÜSİAD'ın *Görüş* dergisindeki bir yazısından; başlığı hayli iddialı: "Türkiye'nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek".[5] Yazının giriş cümlesi de şöyle: "Türkiye'nin 1980'den başlayarak 1990'larda yaygınlaşan ve özellikle son on yılda derinleşen 'dönüşüm süreci'nin çok önemli bir boyutunu, 'yeni orta sınıflar' olarak adlandırılan toplumsal katman/kesim/kimlik oluşturuyor." Bu kullanım 'yeni orta sınıflar'*daki sınıf* kavramını bulanıklaştırıyor. 'Orta sınıflar' 'katman/kesim/kimlik' şeklinde konulunca, 'orta sınıf' bu vasıfların tek tek veya herhangi bir permütasyonla zuhur edebildiği bir insan kümesi şeklinde ve oldukça gevşek bir biçimde tanımlanmış oluyor.

---

4) Bu kategorinin eleştirisini teorik, ampirik ve siyasal veçheleriyle başka yazılarda ele almıştık: S. Savran ve E. A. Tonak, "Üretken Olan ve Olmayan Emek: Açıklığa Kavuşturma ve Sınıflandırma Denemesi", *Praksis*, Sayı: 16, 2007; S. Savran, "Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?" *Devrimci Marksizm*, Sayı: 6-7, 2009; Y. Karahanoğulları ve E.A. Tonak, "Türkiye'de Üretken Olmayan Emekçiler Sömürülmüyorlar mı?", *Toplum ve Hekim*, Mart-Nisan 2009.

5) Fuat Keyman, "Türkiye'nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek", *Görüş*, Aralık 2012 (http://tinyurl.com/qeln29y).

Tanımdaki bu belirsizlik yazıda şöyle gideriliyor: "...orta sınıflar, AB süreciyle birlikte, Türkiye'de, ekonomik dinamizmin ve girişimci kültürün itici ve taşıyıcı aktörü konumuna gel(miştir)." Ayrıca bu sınıfların *kentsel dönüşüm süreçlerinde de* oldukça aktif olduğu vurgulanıyor: "Anadolu kentleşirken, Anadolu kentleri kentsel dönüşüm sürecinden geçerken, yeni orta sınıflar kurumsal kimlikleriyle bu süreçte çok önemli ve etkin rol oynadı. Kentsel dönüşümün önemli aktörü konumuna geldiler. Ama aynı zamanda da, kentsel dönüşüm sürecinden yararlandılar... Kentleşme sürecinin ve kentsel dönüşümün hızlanmasına ve pekişmesine katkı verdi(ler)." Demek ki, Keyman'a göre 'orta sınıf' aslında Anadolu kentlerindeki *kapitalist sınıftır.* Bu yakıştırmayı ciddiye alan çıkar mı, bilemiyorum. Hele atfedilen siyasal misyonu gördükten sonra: "Bugün, muhafazakârlaşmayla demokratikleşme arasında yer alan yeni orta sınıfların yapacağı tercih, büyük ölçüde Türkiye'nin geleceğini belirleyecektir."

Bilindiği üzere, Haziran Direnişi'yle birlikte 'orta sınıf' kategorisi, direnişçileri tanımlama ihtiyacı duyanlarca acilen tedavüle sokuldu. Birçok çevre tarafından da sorgusuz sualsiz benimsendi. Bu bağlamda, özgül ama talihsiz kullanımlardan birine de *London Review of Books*'un blogunda Çağlar Keyder'in yazdığı kısa notta[6] rastladık. Bu not-

6) Çağlar Keyder, "Law of the Father", *LRB Blog,* 19 Haziran 2013 (http://tinyurl.com/o4cqffw).

ta, direnişçiler henüz olmamış, oluşmakta olan ('*in formation*') bir 'orta sınıf' olarak tanımlanıyor.

Oluşmakta olan, genç olan demektir. Direnişçiler de genç olduklarına, okullarını bitirince olgunlaşacaklarına ve 'orta sınıf'a katılacaklarına göre, Keyder de Haziran Direnişi'ni bir 'orta sınıf' hareketi olarak tanımlamakta herhangi bir beis görmüyor. Keyder'in gerekçesinin maddi temelleri gerçek durumu ne kadar yansıtıyor, bence bayağı tartışmalı. Notta, Erdoğan'ın ekonomik alandaki başarısının yanı sıra yüksek öğretim alanında da hayli başarılı olduğu şöyle anlatılıyor: "...Erdoğan'ın hükümeti eğitime daha fazla para ayırdı. Türkiye şimdi 200'den fazla üniversiteye ve 4 milyonu geçen üniversite öğrencisine sahip. 2008'den bu yana 2,5 milyon yeni mezun da nüfusa eklendi. Bu sayılar, mensuplarının göreli olarak modern işyerlerinde çalıştığı, küresel emsallerine benzer boş vakit ve tüketim alışkanlıklarına sahip olduğu bir orta sınıfın oluştuğunu sezdirtir. Fakat bu insanlar hayat tarzları, çevreleri ve kent hakkı için de yeni garantiler aramakta; kişisel ve toplumsal alanlarının ihlaline kızmaktadırlar. Gezi protestoları bu yeni gerçeklikten doğan ilk toplumsal harekettir."

Erdoğan hükümetinin önceki hükümetlerle karşılaştırıldığında göreli olarak bütçede eğitime daha fazla pay ayırmasından hareketle, 200 üniversitedeki 4 milyon öğrencinin ve 2008 sonrasındaki 2,5 milyon mezu-

nun otomatik olarak 'orta sınıf' kutusuna yerleştirilmesi yeterince sorunlu. Ama bu kategori aracılığıyla daha da sorunlu olan, Haziran Direnişi'ni oluşmakta olan bu 'orta sınıf' mensuplarının, bir yandan Batı'daki emsalleri gibi "boş vakit... tüketim alışkanlıkları" garantisi için, bir yandan da 'çevre', 'kent hakkı' ve de 'bireysel ve toplumsal alanlarının ihlali'ne bozuldukları için gerçekleştirdikleri iddiasıdır.

Bırakalım 'kent hakkı' kavramının anti-sistemik özünden bihaber kullanımını, Direniş'e katılanları son tahlilde sistem içi, garantiler pazarlığını hedefleyen, yeterince müsahama gösterildiğinde üniversite mezunlarına yakışır tarzda 'modern işyerleri'ne dönecek 'orta sınıf' mensupları olarak görmeye ne demeli?

Kısacası, direnişçilerin çoğunluğunun genç, üniversite mezunu veya öğrencisi olduğu gözleminden yola çıkarak, hareketin 'orta sınıf' ağırlıklı olduğu nitelemesini yapmak bize çok anlamlı gelmiyor. Bu niteleme, söz konusu kitlenin öğrenci kesimi için ebeveynlerin sınıfsal profilini, mezunlar içinse çalışma konumlarını bilmeyi gerektirir.

Kaldı ki, mezunların tamamının iş sahibi olduğunu, mezun olacakların da rahatça iş bulabileceklerini varsaymak, istihdamsız büyümenin norm haline geldiği günümüzde aşırı iyimserliktir. Boratav'ın yukarıda değindiğimiz görüşmesinde üniversite öğrencilerini bekleyen ge-

lecek hakkında söyledikleri bize Keyder'in tasvirinden çok daha gerçekçi geliyor: "...kapitalizm onlara işsizlik vaat etmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yedek emek ordusunun saflarına girecekler ve nesnel konumlarıyla en genel anlamda işçi sınıfının öğeleri olacaklardır."

Haziran Direnişi'nin sınıfsal karakterine ilişkin tartışmalar bir yana, daha az tartışmalı olan yan, Direniş'in temsili demokrasinin sınırlarını göstermiş olduğu gerçeğidir. Artık o malum temsili demokrasi elbisesine bu toplum sığmıyor. Bizatihi bu durum alternatifin el altında olduğu anlamına gelmiyor tabii. Ama şurası da kesin: Haziran Direnişi'ni yaşamamış olsaydık temsili demokrasiyi aşma ihtiyacını bu kadar derinden hissediyor, parklarda, meydanlarda, mahalle mahalle alternatifine kafa yoruyor da olmayacaktık. Az buz kazanım değil. Heba etmemek gerekiyor bu imkânı.

DAVID HARVEY'İN DEĞERİ*

David Harvey'in 'kullanım değeri'nin yüksek olduğunu geçtiğimiz Haziran'da yaptığı İstanbul ve Ankara ziyareti öncesinde de biliyorduk. Yıllardır verdiği *Kapital* derslerinin web versiyonunun 15 ayda, 187 değişik ülkenin 10,884 şehrinden, 2 milyon tıka mazhar olduğunu da.

Harvey'in *Postmodernliğin Durumu* (1987) adlı çalışması, *Independent* gazetesince 1945 sonrasının edebiyat dışı en önemli 50 kitabından biri olarak seçilmişti. Dolayısıyla, Harvey'in yazdıklarını izleyenler için İstanbul

*) Bu yazı Zümray Kutlu'yla birlikte yazılmıştır: *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2012.

Bilgi Üniversitesi ve ODTÜ'deki konuşmaların gördüğü yoğun ilgi doğaldı. Öte yandan, bazı yerli medya mensuplarının bu ilgiyi anlamakta zorlandığını da duyduk. Oysa, dünya kapitalizminin her anlamda ne yapacağını bilemediği bir dönemde, postmodernliğin, kent-kapitalizm ilişkisinin orasını burasını deşen, geleceğe umutla bakan birine duyulan ihtiyaç apaçık olmalıydı.

Marx'ın Kapital'*i İçin Kılavuz* (Metis) ve *Sermaye Muamması* (Sel) kitaplarının Türkçe'de yayınlanması vesilesiyle Türkiye'ye gelen Harvey, "Kapitalizmin Krizi ve Kentsel Mücadele" ve "Sermayenin Sınırları ve Antikapitalist Hareket" başlıklı iki konuşma yaptı. *Toplumsal Tarih* okuyucuları şu ya da bu biçimde Harvey'e zaten aşinadırlar, Bilgi ve ODTÜ'deki konuşmaları izlemiş olabilirler. O yüzden bu yazıda, başta coğrafya, kentleşme ve kapitalizmin ekonomi politiği olmak üzere birçok alana önemli katkılar yapan Harvey'in özgünlüğünü tartışmayı amaçlamadık. Niyetimiz, İstanbul ve Ankara konuşmalarının başlıklarından yola çıkarak *kent hakkı* ve *sermayenin sınırları* kavramlarının ilişkisi üzerine yüksek sesle düşünmek.

Harvey, kent ve kentleşmeyle öteden beri ilgilenmesine rağmen, *kent hakkı* kavramını sistematik olarak kullanmaya nispeten yakın zamanlarda başladı. *Sermayenin sınırları* ise, daha eskilere dayanan Marx'a ve

Kapital'e duyduğu ilgisinin ürünü; 1982'de yayınlanan ve dilimize de nihayet bu yakınlarda çevrilen kitabına (*Limits to Capital*) adını verecek kadar 'eski' ve önemli.[1] Bu kavramın Harvey'in yaslandığı genel çerçevenin sembolü olduğunu düşünüyoruz; *kent hakkı* dahil olmak üzere birçok tartışmaya yaptığı katkının ve kullandığı dilin anlaşılması için *sermayenin sınırları* bizce vazgeçilmezdir.

Biraz daha iddialı bir biçimde söyleyecek olursak, *kent hakkı* kavramının insan hakları söylemi içinde sıradanlaştırılması, büyük ölçüde *sermayenin sınırlarının* ima ettiği teorik dünyaya tam olarak nüfuz edememekten kaynaklanıyor. O zaman, *kent hakkı*'yla başlayalım ve bu kavramın *sermayenin sınırları*'yla ilişkisini taze bir İstanbul örneğiyle somutlamaya çalışalım.

KENT HAKKI

Son yıllarda sıklıkla duyduğumuz *kent hakkı* kavramını Lefebvre, 1967'de yayınlanan "Kent Hakkı" adlı makalesinde, o yıllarda verilen hak mücadelelerinden beslenerek geliştiriyor. Akademik tartışmalardan sivil toplum projelerine, insan hakları sözleşmelerinden anayasalara kadar, liberallerden anarşistlere geniş bir yelpa-

1) *Sermayenin Sınırları*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012a.

zede kullanımını gözlemlediğimiz *kent hakkı*'nın tanım ve içeriği konusunda bir fikir birliği bulunmadığı kesin.[2]

Kent hakkı'nı tanımlamada ve taleplerdeki farklılık, politik duruşumuzdan, inandığımız değerlerden besleniyor. İşte bu nedenle, *kent hakkı*'nın tanım ve içeriği üzerine düşünmek, bu kavramın hangi kesimlerce neden ve nasıl kullanıldığını tartışmak gerekli. Çünkü Harvey'in de belirttiği gibi, bu hakkın tanımlanış şekli ile hayata geçirilme yolları doğrudan ilişkili (Harvey, 2012b). Kapitalizmin sürdürülmesine hizmet eden kullanımlar olduğu gibi kapitalizmin aşılmasını hedefleyen kullanımlar da var. Netlik ihtiyacı bariz.

Harvey, "Kent Hakkı" başlığıyla 2008 yılında *New Left Review*'da yayınladığı makalede, *kent hakkı*'nı insan haklarının en ihmal edilmişlerinden biri olarak tanımlıyor ve dolaşımdaki bireysel ve mülkiyet temelli insan haklarından farklı olarak bu hakkın kolektif bir hak olduğunun altını çiziyor:

> *Kent hakkı*, bir bireyin ya da grubun kentte var olan kaynaklara erişim hakkından çok daha fazlasıdır: kenti ar-

2) *Kent hakkı*'na dair Harvey'in dışında Lefebvre, Purcell ve Souze'in metinlerinden bahsedebiliriz. Çok yakın bir zamanda Eğitim-Sen'in *Eğitim, Bilim ve Toplum* adlı üç aylık dergisi, kent hakkı üzerine Lefebvre ve Souze'in yazdığı makalelerin çevirilerine, saha örneklerini ve karşılaştırmaları içeren bir dizi makaleye yer verdi. Bu metinlerin dışında ayrıca, 2010 yılında Habitat Uluslararası Koalisyonu tarafından basılan ve Ana Sugranyes ve Charlotte Mathievet tarafından derlenen *Cities For All* adlı kitap da bu konuda dünyadan birçok örneği içeren bir diğer kaynaktır. Kitaba tinyurl.com/cr96vko adresinden ulaşılabilir.

> zuladığımız şekilde değiştirme ve yeniden yaratma hakkıdır. Dahası, kenti yeniden yaratmak kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif güç uygulamayı gerektirdiğinden, kent hakkı da bireysel bir haktan çok kolektif bir haktır (Harvey, 2012b).[3]

Harvey'e göre, *kent hakkı* kavramını anlamak için tarih boyunca insanların yeniden üretiminin başta gelen belirleyicisi olan kentleşme süreçlerini ve kentleşme-kapitalizm ilişkisini çözümlemek gerekiyor. Nitekim, kendisinin kapitalizm ve kentleşme arasındaki içsel bağı anlatmak için verdiği 1840'lar Paris ve 1940'lar Amerika örnekleri, son yıllardaki kentsel dönüşümün ne anlama geldiğini net bir biçimde anlamamıza yardımcı oluyor. *Kent hakkı*'nın salt kentsel dönüşümle mücadeleye indirgenemeyeceğini söyleyen Harvey, barınma koşullarının iyileştirilmesi, kiraların düşürülmesi gibi reformist taleplerin yetersizliğini de vurguluyor. *Kent hakkı* kendimizi, kentimizi, içinde yaşadığımız çevreyi değiştirme ve dönüştürme yönünde devrimci taleplerin bir ifadesi olmalı:

> Kent hakkını talep etmek, kentleşme süreçleri ve kentlerimizin yaratılma ve yeniden yaratılma biçimleri üzerinde bir tür şekillendirici güç sahibi olmayı radikal bir şekilde talep etmektir (Harvey, 2012b).

---

3) Harvey'in "The Right to the City" makalesi 2008 yılında *New Left Review*'da yayınlandı. Biz çeviriyi yaparken, aynı makalenin Harvey'in *Rebel Cities* adlı kitabında yer alan versiyonunu esas aldık.

Harvey'in bu yaklaşımı *kent hakkı*'nı bir bütün olarak ele almamıza, kapitalizmin eleştirisini yaparken başka bir hayatın olabilirliğini canlı tutmamıza imkân sağlıyor. Böylesi bir yaklaşımın heyecan verici yanı, bizi savunmacı bir konumdan çıkartıp alternatif yaşam biçimleri üzerine düşünmeye sevk etmesidir:

> Nasıl bir kent istediğimiz sorusu, nasıl insanlar olmak istediğimiz, nasıl ilişkiler aradığımız, doğayla nasıl bir ilişkiye değer verdiğimiz, nasıl bir hayat tarzı arzuladığımız, ne tür estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı tutulamaz (Harvey, 2012b).

İSTANBUL, HARVEY VE SERMAYENİN SINIRLARI

David Harvey, *kent hakkı* üzerine Cihan Uzunçarşılı Baysal'ın Açık Radyo için yaptığı röportajda, bu hakka dayalı yürütülen mekânsal özgürlük direnişlerinde mülkiyet hakkının öne geçtiği, kişinin en önce kendi ailesini, mülkünü düşündüğü ve anti-kapitalist hedeflerden uzaklaştığı gözlemi üzerine şunları söylüyor:

> Henri Lefebvre'in bu konuya ilginç bir bakışı vardı. "Belirli bir mekânı, bildiğiniz üzere, bir süreliğine özgürleştirebilirsiniz," demişti, "ancak burada her zaman şunu göreceksiniz, eğer daha ileri bir özgürleştirme sürecine girmezseniz, özgürleştirmiş olduğunuz mekân, bir süre

sonra dominant pratik tarafından tekrar absorbe edilir, ele geçirilir". Bu şu demektir, sizi küresel kent vesaire zırvalarından kurtaracak çok daha geniş ve daha fazla devrimci bir harekete ihtiyacınız var. Bir evde sosyalizmin olması zordur, bir mahallede, hatta bir kentte sosyalizmin olması aşırı derecede zordur. Bu nedenle, ... bu süreci önlemek için toplumsal yaşamı daha yaygın bir şekilde nasıl organize edeceğinizi düşünmeye başlamalısınız.[4]

Sermayenin sınırları'nın kavranması, hem kapitalizmin kendisinin sınırlarının kavranması hem de günümüzde olduğu gibi derin krizlerinin kaçınılmazlığının kavranması demektir. Yukarıdaki röportajda Harvey'in belirttiği gibi, ***kent hakkı*** temelli mekân özgürleştirici direnişler bile kazanımlarının kalıcılığını sağlamak için kapitalizm sonrası bir toplumsal yaşamı tahayyül etmek zorundadırlar.

İstanbul'dan vereceğimiz somut örneğe gelelim. Boğaz köprüleri şu ya da bu vesileyle, 3. Köprü'ye direniş ise şu sıralar hep gündemimizde. Boğaz Köprüsü'nden geçerken bir meta tükettiğimiz açık. Çok değil, birkaç hafta önceyse köprü tamiratı dolayısıyla Tayyip Erdoğan'ın kafasına esmiş olmalı ki, geçişlerin bir ânda ücretsiz kılındığını gazetelerden okuduk. Yani köprünün 'sunduğu' Boğaz'ı geçiş hizmeti bir ânda meta olmaktan çıktı. Tıpkı, bir süre önce metrobüs bilet fiyatlarının ar-

4) http://tinyurl.com/cfqwr6b.

tışını protesto eden Halkevleri üyelerinin örgütlediği direnişle, bilet almadan köprüden geçişte olduğu gibi.

Erdoğan'ınki sıradan vatandaşa âdeta bir hibe, Halkevleri'ninkiyse düpedüz *kent hakkı*'nın hayata geçirilmesi. Her ikisinin benzer yanı, köprüden geçmek için kimsenin köprünün metalığına ihtiyacı olmadığını apaçık ortaya koymasıdır. Köprü köprülüğüne devam etmiştir. Öte yandan, esas ortaklık bu halin geçiciliğidir. Tamirat bittiğinde köprü ücretli olacaktır, tıpkı biletsiz seyahat direnişi sönümlendiğinde olduğu gibi. Köprü hizmeti ve benzer hizmetlerin kentlileri zorunlu meta ilişkilerine sokmadan sunulmasıysa ancak kapitalizm sonrası şehir tahayyülleriyle birlikte belirecektir. Kim bilir o şehrin köprüye mi, yoksa pırıl pırıl bisiklet yollarına mı ihtiyacı olacağını? Ona, *kent hakkı*'nı, *sermayenin sınırları*'nın farkına vararak bu hakkı hayata geçirenler karar verecektir.

KAYNAKÇA

Harvey, D., 1997, *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri,* İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D., 2012a, *Sermayenin Sınırları,* Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Harvey, D., 2012b, *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution,* Londra: Verso.

Sugranyes, A. ve Mathievet, C. (der.) 2010, *Cities for All: Proposals and Experiences Towards The Right to the City,* Habitat International Coalition Publications.

Lefebvre, H., 1996, "The Right to the City", Korffman, E. ve Lebas, E. (der.) *Writing on Cities,* Oxford: Basil Blackwell.

Purcell, M., 2002, "Excavating Lefebvre: The Right to the City and Its Urban Politics of the Inhabitant", *Geojournal,* 58:99-108.

Souza, M.L, 2010, "Which Right to Which City", *Interface* 2(1): 315-333.

KENTSEL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜ *KAPİTAL*'LE ANLAMAK*

Yaşadığımız kentler alt üst ediliyor, görüyoruz, haberlerde okuyoruz: "Dövizle konut kredisi 200 bin kişiyi mağdur etti," "Konutta balon yok," "2010'un 3. çeyreğinde konut satışlarında sert düşüş." Olanlar sadece konutlarla ilgili değil; kentteki hayatın tamamını kapsıyor: '3. Köprü', 'korunmalı siteler', 'mahalle baskılı siteler', 'girilemeyen varoşlar', '3. Havaalanı', '2. alt geçit', vd.

Tedirginiz, müdahil olamadığımız karar süreçlerinin sonuçlarına katlanmak istemiyoruz. Kentlerdeki değişimin onca çeşitliliğini nasıl anlayalım ki müdahalemiz,

*) *Ekmek ve Özgürlük*, Ocak 2011.

tepkilerimiz etkili, alternatiflerimiz sosyalistçe olsun? Soru bu. Kentlerde yaşananların esas olarak sermayenin dinamikleriyle ilişkili olduğunu biliyoruz. Ama, özellikle siyaset yaparken, olan biteni en genel haliyle *sermaye birikimine* bağlamanın yetmediğini de yaşıyoruz.

Sermaye birikiminin artık değer üretimine bağlı olduğu Marksist teorinin ABC'sidir; fakat sadece ABC'sidir. Birikim sürecinin genel sermaye devresinin (çevriminin) ötesinde alt ve yan safhaları, çeşitli toplumsal ilişkileri de içeren kompleks yapısı kavranmadan kapitalizmdeki her gelişmeyi sermaye birikimine atfetmenin açıklayıcılığı yoktur. Buna rağmen, içeriği doldurulmamış sermaye birikimine referans alışkanlığı sol değerlendirmelerde öteden beri çok yaygın.

Kentsel değişim ve dönüşüm tartışmaları da bu alışkanlıktan nasibini alıyor; söylenenlerin çoğu maalesef ya çok genel ya da özgül durumların tasviri, olguların, yasal ayrıntıların, gazete haberlerinin listesi şeklinde. Hem popüler hem de akademik literatürde sızlanma veya nostalji imalı "kentin dokusu bozuluyor", "kent sermayeye peşkeş çekiliyor", "emekçiler yerlerinden yurtlarından ediliyor", "kentlerin genleriyle oynanıyor" gibi cümlelerle kent dinamiklerini açıklamak egemen.

Bu ifadelerin şehirlerdeki değişmenin ve etkilerinin kimi yanlarını tasvir ettiklerinde hemfikir olsak da, değişimin dinamiğini Marksist perspektiften kavramsallaş-

tırma ihtiyacını karşıladıklarını söylemek zor. Bu kısa yazının söz konusu ihtiyacı karşılamak gibi bir iddiası olamaz. Olsa olsa bu tür kavramsallaştırma çabalarına yardımcı olabilecek teorik ipuçları önerebilir. Amacımız, kentlerdeki değişimin kapitalist dinamikler bağlamında tartışılmasına *Kapital*'in terminolojisiyle katkıda bulunmaktır. İlk cildin tekabül ettiği kapitalist gerçeklikle kentsel olgular arasında ilişki kurarak, emek değer teorisinin bazı kavramlarını somutlamaya da çalışıyoruz.

Kapitalizm, kendine özgü temel iç çelişkileri olan ve bizatihi bu çelişkilerin sermayenin dinamizmini belirlediği toplumsal bir düzendir. Temel iç çelişkilerden kasıt sadece ilk ağızda akla gelen sermaye-emek çelişkisi değil, aynı zamanda sermaye-sermaye ve emek-emek çelişkisidir. Daha az aşina olunan son iki çelişkinin aldığı biçimler, bazen sermaye ve emek sınıflarının tekil mensupları, bazen de tekil mensuplarla genel olarak sınıfın talep ve eğilimleri arasındaki çatışmalara göre şekillenir. *Kapital*'in ciltleri boyunca Marx değişik kavramsal araçlar, tahliller yoluyla bu çelişkilerin niteliğini, tezahürünü ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Marx'ın bıraktığı noktadan hareketle, söz konusu teorik zenginliği modern kentsel değişime uygulama çabaları, değişimin siyasal, kültürel, sosyolojik, vb. boyutlarını çözümleyen oldukça geniş bir literatür üretti. Bu yazının ele aldığı boyutsa, sadece ekonomik faaliyetlerin niteliğinin belirleyiciliği.

Başlangıç noktamız incelenen toplumun üretici güçlerinin gelişmişlik seviyesi, tarihi ve kültürel koşullarının özgüllüğüdür. *Üretici güçlerin gelişmişlik seviyesi*, emek sürecininin teknik ve toplumsal organizasyonunu, *tarihi ve kültürel koşullar* ise emek gücünün nicel ve nitel durumunu ve de tüketim ihtiyaçlarını (yani emekçilerin yeniden üretimini) belirler (David Harvey, "The Urban Process Under Capitalism", *International Journal of Urban and Regional Research*, 2. 1, 1978). Sermayenin genel devresi emek gücüne ve üretim araçlarına yatırılan parayla başlar. Üretim sürecinde, canlı emek üretim araçlarını ve diğer girdileri kullanarak yeni metalar, değer ve artı değer yaratır. Bu yeni metaların satılmasıyla kazanılan daha çok para sermayenin birikmesi demektir. Bu genelliği içinde bile sermaye devresinin her aşaması kentle temas halindedir, yapılı çevre (*built environment*) ile iç içedir.

Kapital'in 1. cildi oldukça sınırlayıcı bir dizi varsayımla (değerlerle fiyatların orantılılığı, artık değer dolaşımının ihmali) *metaı, değeri, artık değer üretimini* ve meta üretiminin özgül bir türü olarak *emek gücünün yeniden üretimini* ele alır. Bu soyutlama düzeyinde modern kentsel değişimin zorunlu referansları, *finans* (mortgage, faiz, vs.), *rant* (toprak ve yapı rantı, farklı rant türleri), *lüks tüketim* (yapılı çevreye etkisi) analiz dışı bırakılmıştır. Bu konulara 19. yüzyıl gerçekliği bağlamında 2. ve 3. ciltlerde girilmiştir. İlk ciltte, her değer ve artık değer

üretim sürecinin zorunlu unsurları olarak *üretim araçları* (fabrika yapıları, ulaşım ve enerji ağları) ve *emek gücü* (barınma mekânları, hastane, okul, lokanta, vd. gibi yeniden üretimin inşa edilmiş tüketim kalemleri) ayrıntılı bir biçimde kavramsallaştırılmıştır. Parentez içinde kaydettiğimiz kentsel referanslar, 1. cildin soyut kavramlarının kentsel olgu ve süreçlerdeki somut karşılıklarını, sermaye devresinin her safhasının yapılı çevreyle iç içe olma biçimlerini sanırım sezdirmekte.

Marx, üretim faaliyetini derinlemesine ve son derece ayrıntılı bir biçimde tartışır. Hangi ekonomik faaliyetlerin artık değer üreten, dolayısıyla sermaye birikimini sağlayan faaliyetler olduğu konusundaki tahlili son derece berraktır. Finans ve ticaret faaliyetlerinin sermaye birikiminin ayrılmaz unsurları olduğu ne kadar açıksa, aynı faaliyetlerin bizatihi artık değer üreterek sermaye biriktirmedikleri de o kadar açıktır. Dolayısıyla, kentsel değişim/dönüşüm tartışmalarında çok rastlanan "kapitalizm artık birikimini sanayiden değil, finanstan sağlıyor" şeklindeki ifadeler, günümüz kapitalizminin finansallaşma eğilimini tasvir etse de, teorik olarak yanlıştır.

Kapitalist toplumda işyeri mekânı da barınma mekânı da metalaşmıştır. Dolayısıyla, bu mekânların üretimi sırasında artık değer yaratıldığı, sermaye biriktirildiği açık. Ama, işyeri mekânının tüketimi, kapitalist bir şirket tarafından kullanıldığı sırada bile sermaye birikimi-

ne katkıda bulunmayabilir. Burada ölçüt, işyerinde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetin niteliğidir. Ayakkabı üreten işyeri aynı zamanda artık değer de üreterek sermaye biriktirirken, ekranlarda borsa iniş çıkışlarını izleyenlerin doluştuğu aracı finans kurumları ve bankalar üretimde yaratılan artık değerden, birikmiş sermayeden pay alma telaşındadır.

Bu paylaşım sermaye-sermaye çelişkisinin tezahür biçimlerinden biridir. Öte yandan, benzer bir durum barınma mekânları, konutlar için de söz konusudur. Evini küçük bir atölyeye dönüştürerek tek başına dışarıya iş yapan biri, basit meta üretimiyle fasonlaşma sürecine katılırken, komşusu 3-5 kişiyi ücretli olarak çalıştırdığı için çoktan kapitalistleşme sürecine girmiş olabilir. Burada da kültürel bakımdan dayanışmacı komşuluk ilişkisi, rekabetçi emek-emek çelişkisiyle iç içedir. Öte yandan her iki ev, hem emek gücünün yeniden üretimi için zorunlu bir tüketim malı, hem de içinde üretim yapılan sabit sermaye biçiminde bir üretim aracıdır. Demek ki, işyeri ve konut özelinde olduğu gibi mekânın farklı kullanımları sermaye birikimi içindeki konumlanışları, farklı çelişkileri barındıran toplumsal ilişkileri üretebilmektedir. Bu yüzden de daha yakından incelenmesi gereken durumlardır. Kaldı ki, mekânın farklı kullanımlarının çevreyi etkileyiş şekilleri farklı olacağından söz konusu kullanımlar kentsel değişimin fiili belirleyenleri olarak da görülmelidirler.

Buraya kadar söylediklerimizin *Kapital*'in kendisinin kentsel değişimi Marksist perspektiften anlamaya çalışırken vazgeçilmez bir kaynak olduğunu bir ölçüde hissettirdiğini düşünüyoruz. Şüphesiz, her sorunun cevabını *Kapital*'de bulamayız. Siyasal mücadele içinde, sosyalist alternatifi cazip kılabilmek günümüzün değerlerini sorgulamanın da ötesine geçmemizi gerektiriyor. Örneğin, emekçiler de dahil olmak üzere yaygın kabul gören 'başına sokacak bir eve sahip olmak' hedefi, sorgulanması gereken bir değerdir. Çünkü, bir yandan borçlanma kanallarıyla sisteme entegrasyonu, işverene teslimiyeti, bir yandan da özel mülkiyet fikrinin meşruiyetini beslemektedir. Sosyalizmimizin ciddiye alınması, konutta özel mülkiyet hedefini eleştirirken kamusal mülkiyeti temel alan somut barınma alternatiflerini geliştirebilmemize bağlıdır. Sosyalist mücadeleyi diğer muhalif siyasetlerden farklı kılan da insanlığa sunduğu daha cazip ve özgür yaşama tarzı değil midir?

META OLARAK İSTANBUL*

Dünyada 1980'lerde, 1990'larda bir küresel şehir tartışması sürüyordu. Küreselleşme literatürü içinde bazı şehirlerin küresel şehir olduğu, bazı şehirlerin de o statüye yaklaştığı konuları yoğun bir biçimde tartışılıyordu. Türkiye de dünya ekonomisine bayağı entegre olmaya başlamıştı. Çağlar Keyder'in *Toplumsal Tarih* dergisindeki (1992, Sayı: 3) "İstanbul'u Nasıl Satmalı?" başlıklı makalesi bu bağlamda, sanki küresel şehir tartışmaları-

*) *Devrimci Marksizm*, Sonbahar-Kış, 2011. Bu yazı Bahçeşehir Üniversitesi'nde *Kapital*'in 1. cildinin Yordam Kitap'tan yayınlanması üzerine düzenlenen konferansta yaptığım konuşmanın ve sorulan sorulara verdiğim cevapların çözümüdür.

nın ürettiği politika önerilerini Türkiye'ye tanıtmak, uygulanmasını özendirmek amacıyla yazılmış bir metin gibiydi. O makaleyi okuyunca açıkçası biraz garipsedim; İstanbul niye satılsın ki diye.

Ama, biliyorsunuz Türkçe'de satmanın iki anlamı var. İlki ister istemez hemen *'meta'*ı çağrıştırıyor. Oysa, makalede 'meta' kelimesi bir defa bile geçmiyor. Keyder'in makalesi daha çok 'satma'nın ikinci anlamını kullanan bir makaleydi; yani bir şeyi pazarlamak, reklamını yapmak niyetiyle yazılmış bir metindi. Keyder daha sonra -bence küreselleşmeden beklentilerinin gerçekleşmemesi yüzünden- o makalede dile getirdiği bu görüşünü revize etti. İstanbul üzerine yazdığı yeni makalelerde, mesela London School of Economics'te geçenlerde yaptığı bir sunuşta, bahsettiğim ilk makaledeki görüşlerini değiştirdiğini görüyoruz. Küresel kriz de sanıyorum etkiledi bu revizyonu. Ama bu tartışma bir şekilde sürüyor. Yani hem küresel şehir, hem bir şehrin meta olması, dolayısıyla satılması meselesi.

Mesela David Harvey, bildiğimiz gibi, sadece şehrin değişik hayat şekillerinin metalaşmasından değil, aynı zamanda şehrin kendisinin de metalaştığından bahsediyor. Türkçe'de de, özellikle sol literatürde, konuşmalarımızın politik dozu yükseldiğinde sık sık "hayatın metalaşmamış yanı kalmadı" vs. diye metalaşma süreçlerine değiniriz. Fakat tekrarlıyorum, Keyder'de, şehrin bütü-

nü zaten satılamayacağı için bu tür bir metalaşma vurgusu yoktur.

Şimdi İstanbul'un satılması meselesi sadece Keyder'in 1992'de yazdığı bir makalede dillendirilmiş olsaydı, tartışma orada kalsaydı, bu konu üzerinde fazlaca konuşulup düşünülmeyebilirdi. Fakat bildiğiniz gibi saygın sosyal bilimcilerin Türkiye'ye taşıdığı bu tür kavramlar medyada hemen karşılığını buluyor. Bu duruma bir örnek, televizyonlarda da sık sık gözüken gazeteci Mahmut Övür. Keyder'in makalesinin yayınlanmasından on üç yıl sonra hâlâ o makaleden nasıl etkilendiğini, satma fikrinin İstanbul açısından ne kadar doğru bir fikir olduğunu alıntılarla işliyor. Ve Çağlar Keyder görüşünü değiştirmiş olmasına rağmen, İstanbul'un satılması sık sık karşımıza çıkmaya devam eden bir fikir.

Bu fikrin gündemde kalışı beni de motive ediyor. Bir iki kısa ve popüler yazım var bu konuda. Bunlardan biri *Ekmek ve Özgürlük* dergisinin Ocak 2011 sayısında yayınlandı. İkincisiyse *BirGün* gazetesinde yayınlanan "Boğaz Köprüsü'nden Geçerken" başlıklı yazı. İstanbul'un alamet-i farikası olan Boğaz Köprüsü'nün aslında meta olup olmadığı, metalaşmaktan nasıl çıkarılabileceği üzerine bir tür düşünce egzersizi. (Her iki yazı da bu broşürde tekrar basılmıştır)

Bugün bu konuşmayla yapmak istediğim, *Kapital*'in 1. cildinden yola çıkarak, o metinden esinlenerek kimi te-

mel kavramların İstanbul ve şehir bağlamında nasıl kullanmaya başlayabileceğimizi sezdirtmek. Konuşma şöyle gelişecek: Herkes *Kapital*'i okusun okumasın bu kitabın meta diye bir şeyle başladığını bilir. 1. cilt metaın iki veçhesini, yani kullanım değeri ve mübadele değeri oluşunu, sonra da metaın değerini tanımlayarak başlar. Marx bu kitabın birinci cümlesinde kendinden bir alıntı yapar; o (biliyorsunuz *Kapital*'in 1. cildi 1867'de basılır) alıntının kaynağı *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'dır (1859).

İlginç bir şekilde, "kapitalizm kendisini muazzam bir metalar yığını olarak gösterir"deki 'metalar yığını' ibaresi aslında 1859'da yazmış olduğu *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk cümlesinden.

Bu çok önemsenmeyen tekrarın ilgi çekmemesinin değişik nedenleri var. Marxolojik bir dipnot olarak kaydedeyim; biliyorsunuz Marx'ın metinlerine internetten erişmek mümkün, her kitabını gidip parayla almaya gerek yok artık. Ancak, marxists.org adlı siteye gittiğiniz zaman *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ana metni Türkçe olarak yok. Sadece giriş ve önsöz kısmı mevcut, dolayısıyla ana metin çok fazla okunan bir metin olamıyor. Aslında bir hayli teknik ve zor bir metin olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* ağırlıklı olarak para meselesini inceleyen bir metindir. Fakat onun birinci cümlesi ile *Kapital*'in birinci cümlesi neredeyse tamamen örtüşür. Öte yandan, *Kapital*'in girişi-

nin devamını okuyup, bunu *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın devamıyla karşılaştırdığımızda ilginç farklılıklarla karşılaşırız. Bu gözlemin benim söyleyeceklerimi ilgilendiren yanı 'kullanım değeri'nin ele alınışındaki farklılıktır.

Kullanım değeri, bilindiği gibi metaın iki veçhesinden biri, insan ihtiyacıyla ilişkili bir kavram. Bir şeye ihtiyacımız olmalı ki, bizim dışımızda var olan, bazen 'hizmet', bazen 'mal' şeklini alan şeyi satın almaya karar verelim. Yani ihtiyacımız satın almayı motive eder. Çünkü o şeyin kullanılması, Marx'ın tabiriyle 'fiili olarak tüketilmesi' bizim ihtiyacımızı gidermektedir. Bu konuyu tabii ki Marx derinlemesine tartışır *Kapital*'de. Fakat kullanım değerine ilişkin olarak, *Kapital*'in hemen başlarında "bu ihtiyacın nereden kaynaklandığı beni ilgilendirmiyor" da der. Bu, Marx'ın odaklandığı alan bakımından anlaşılır bir şey. Ama, günümüz kapitalizminin aldığı şekil, özellikle modern toplumun ekonomi dışı veçhelerinin karmaşıklığı dikkate alındığında, bence ihtiyaçların kaynağı çok ciddi bir şekilde çözümlemelerimizin merkezinde olması gereken bir konudur.

İhtiyaçlar nereden kaynaklanmaktadır? *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk cümlelerini okuduğumuzda, *Kapital*'den biraz farklı olarak orada şunun vurgulandığını görürüz: "Bir kullanım değeri aslında değişik kişilere değişik kullanımlar sağlar." *Kapital*'deyse kullanım değe-

rinin bu boyutu çok açık değildir. Oysa Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da, aynı kullanım değerinin farklı kişilere, o kişilerin söz konusu kullanım değerini algılama farklılıkları yüzünden, farklı kullanım imkânları sunan şeyler gibi gelebileceğine, farklı ihtiyaçları giderebilecekmiş gibi gözüktüğüne değinme ihtiyacı hisseder.

Şimdi şehirleşme bağlamını geri planda tutarak, şehrin bizler tarafından yaratılmış fiziki varlığının hatırı sayılır miktarda mekân-yapılardan oluştuğunu hatırlayalım. Bu mekân-yapıların meta olmayan en bariz şekli gecekondular, kendi yaptığımız barakalar, kulübeler, vs. Bunlar meta olmadığı için mübadele değeri sıfır olan kullanım değerleri. Yapan kişi barınmak için yapmış bunları, içine giriyor, yaşıyor. Ama mekân-yapılar meta şeklini aldığı zaman barınılan ev de olabilir işyeri de. Eğer mekân meta şeklini almışsa, ister ev ister işyeri olsun bu metaın mübadele değerinin eşdeğeri olan bir para ödeme gereği vardır.

Ev biçimindeki mekân-yapılara yakından bakalım. Evin kullanım değeri çok genel bir tasnifle ikili olabilir. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da belirtildiği üzere herhangi bir kullanım değerinin, farklı kişilerin kullanış farklılıkları yüzünden, farklı ihtiyaçlarını karşılamasının mümkün olabileceğini biliyoruz. Barınma ihtiyacı karşılanırken söz konusu ev aynı zamanda, ya tamamen ya da

kısmen, parça başı iş yapılan bir atölyeye dönüştürülmüş olabilir. O zaman bu kullanım değeri, Marx'ın *Kapital*'in 1. cildinde geliştirdiği terminolojiyle, barınma ihtiyacını karşıladığında bir *tüketim aracına* dönüşmüş olur. Atölye olarak kullanıldığındaysa bir *üretim aracına* dönüşmüş olur ve *Kapital*'in 1. cildinin terminolojisiyle *değişmez sermayeye* tekabül eder.

Mübadele değerine gelince, söz konusu evin edinilmesi için haliyle bir miktar para gerekir. Çünkü mübadele dediğimiz şey aslında değerin parasal ve nicel ifadesi olarak parayla mülkiyet hakkının devri anlamına gelir. Ama mülkiyet hakkının devri, geçici bir zaman süresiyle tanımlanmış olabileceği gibi, sürekli de olabilir. Ev bağlamında geçici olması kiralama, sürekli olmasıysa satın alma durumudur.

Mübadeleyi gerçekleştirmemizi sağlayan paranın kaynağı nedir? İster kiralama şeklinde olsun, ister satın alma şeklinde olsun bu paranın kaynağını belirleyebilmek, para sahibinin nasıl bir faaliyet içinde bu geliri elde ettiğinin açığa çıkarılmasını gerektirir. Para sahibi, bir işçi olarak parasını kiralama ya da satın alma için kullandığında, işçi gelirine ücret dendiği için paranın kaynağı da *ücret* olmuş olur. İşte bu noktada genellikle göz ardı edilen, özellikle ampirik çalışmalarımda vurguladığım, gittikçe kapitalizmin bu evresinde önem kazanan bir bo-

yuta değinmek istiyorum. Bu vesileyle, Nail Satlıgan'ın yeni *Kapital* çevirisine çok değerli bir katkısını da belirtmiş olacağım. Biliyorsunuz *Kapital*'in 1. cildinin bu yeni çevirisinde bir de Ek var. O Ek'in bence en önemli yanlarından biri, üretken olan ve olmayan emek tartışmasıdır. Bu tartışma modern kapitalizmi kavramak açısından elzemdir.

Giderek işçilerin önemli bir kısmı üretken olan faaliyetler yerine, üretken olmayan faaliyetlerde çalışıyorlar. Üretken olmayanlar da tabiatıyla ücret alıyorlar, fakat bu işçiler değer ve artık-değer üretmiyorlar. Öte yandan yine de sömürülüyorlar! Bu işçilerin ücretlerinin kaynağı, üretken emekçilerin üretmiş olduğu artık-değerdir. Dolayısıyla, işçi bir ev satın aldığında ya da kiraladığında harcanan paranın ücretten geldiğini söylemek yetmez; paranın izini sürmek gerekir. Çünkü o para, eğer işçi üretken değilse, pekâlâ artık-değerden geliyor olabilir.

Bir parantez açayım burada: Sık sık vurguladığım gibi, Marx emek-sermaye çelişkisine odaklanışının yanı sıra, *Kapital*'de aynı zamanda emek-emek, sermaye-sermaye çelişkilerini de dikkatle ele almıştır. Üretken emekçilerin artık değer üretmesi sayesinde üretken olmayan faaliyetler var olmakta ve o faaliyetlerde işçiler üretilmiş artık değerden finanse edilen ücret karşılığında çalışabilmektedirler. Dolayısıyla ilk bakışta garip gel-

se de bazı işçiler, kaynağı artık değer olan ücretlerle ev satın alıp, kiralayabilmektedirler! Bu arada, artık değerin geri kalanını temellük eden kapitalistlerin ev sahibi olurken harcadıkları paranın kaynağının da artık değer olduğunu hatırlatalım.

Evini işyeri, atölye olarak kullanan birisi, sadece kendisi çalışıyorsa teknik anlamda basit meta üreticisidir ve bahsettiğimiz kategoriye girdiğinden artık-değer üretmez. İşyeri olarak kullanım halinde tabii ki işyerinin bir mübadele değeri var. Satın alındığında ya da kiralandığında işyerinin kullanım değerine bakarak, yine *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın başındaki tartışma bağlamında, işyeri, kimin tarafından hangi faaliyette kullanıldığına bağlı olarak sermaye birikimi açısından farklı fonksiyonları yerine getirecektir. Örneğin, işyeri bir hamburgerciyse, ücretli emekçi istihdam ederek kapitalist üretim yapıldığı için artık-değer üretecek, ama banka ise, üretim yerine, para veya para benzeri birtakım şeylerin dolaşımını sağlayan bir mekân söz konusu olacaktır.

Mekân-yapılara ilişkin bu kavramsal çeşitlilik *Kapital*'in 1. cildinde mevcut, sözünü ettiğim Ek de çevrildiği için üretken olan ve olmayan emek tartışmasına da nüfuz etme imkânımız var. Yeter ki bu imkânı kullanalım. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

* * *

Soru-Cevap:

Metaın kullanım değerinin kullanılışına yönelik sorulan soruyla yapılan katkı çok yerinde. Gerçekten *Kapital*'de yeterince ele alınmamış birçok konu var, bu konuların başında şüphesiz ev içinde kadın emeği geliyor, keza çevre meselesi, vb. de öyle. Birkaç noktaya değinmek istiyorum; hem kullanım değeri hem de ilkel birikimle ilgili söyleyeceklerim diğer sorulara da ışık tutabilir.

Kapital'in içinde bol miktarda somut örnek var; İngiltere'de kapitalizmin gelişiminden somut tarihi örnekler, gazete haberleri, resmi kayıtlar, vs. Bunlara rağmen ben *Kapital*'i bir kapitalizm modeli olarak okumak gerekir düşüncesindeyim. Bundan şunu kastediyorum: Şüphesiz Marx'ın zamanında İngiltere'de olsun, kapitalizmin yeşermeye başladığı diğer ülkelerde olsun kapitalizm toplumun bütününe nüfuz etmiş değildi. Kapitalizmle birlikte kapitalizm dışı bir dizi üretim ilişkisi sürmekteydi. Marx da bu durumun son derece farkındaydı. Fakat bu yan yana var olan üretim ilişkileri konusuna Marx ayrıntılı bir biçimde girmemiştir. Mesela bir yandan kapitalizmin dinamiklerini çözümlerken, kapitalistleşmemiş diğer alanları, mesela feodal diyebileceğimiz alanların dinamiklerini, nasıl işlediklerini *Kapital*'in içine sokuşturmamıştır. Onun için, *Kapital*'de bulamadığımız şeyleri, geliştirdiği kapitalizm modeline uymadığı için Marx ta-

rafından dışarıda bırakılmış olabileceklerini düşünürsek, sözü edilen eksiklikleri bence mazur görebiliriz. İlk söylemek istediğim bu.

Kullanım değeri konusuna ilişkin şunu da eklemek istiyorum: Canlandırın gözünüzde, Marx'ın zamanında bir süpermarket olsaydı ve de girseydiniz içine, kaç çeşit metayla karşılaşırdınız? Günümüzle karşılaştıracak olursak tabii ki çok daha az sayıda metayla. Dolayısıyla kullanım değerine vermemiz gereken önem, kullanım değerinin bizim bilincimizi, varoluşumuzu etkileyiş şeklinin bu kadar önem kazanması, bizatihi kapitalizmin son yüz yılda almış olduğu veçheyle, şu ânda varmış olduğu vahşi çeşitlilik durumuyla doğrudan ilişkili.

Bu gözlemlerden sonra şuna geçeyim; David Harvey'in özellikle 'mülksüzleştirmeyle sermaye birikimi' kavramı bence çok yerinde bir kavram. Ben de birikim süreçlerinin modern kapitalizmlerde de özelleştirmeler yoluyla devam ettiği inancındayım. Bunu şununla bağlayacağım, aslında, kapitalizmin dönemleştirilmesi meselesini, açıkça söyleyeyim, sorunlu bir alan olarak görüyorum. Burada da sık sık telaffuz edildi, kapitalizmin rekabetçi dönemi, rekabetçi olmayan dönemi falan. *Kapital*'de söz konusu dönemleştirmeleri bu şekilde geliştirmeye imkân tanıyan bir teorik zemin bulunmadığı kanısındayım. Görüşüme göre, kapitalizm, üç aşağı beş yu-

karı, ilk ortaya çıktığı zaman ne ise, ana özellikleri itibariyle hâlâ odur. Rekabet yok olmamıştır, aksine sertleşmiştir. Bu konu bizdeki tartışmalar için ayrıca önem arz eder. Çünkü, özellikle Türkiye'de tekelci kapitalizm meselesinin sol literatüre aktarılışı maalesef rekabetin ortadan kalktığı görüşünü aşırı vurgulamıştır. Bence, bu anlayış modern kapitalizmin ve küreselleşmenin kavranmasında ciddi bir handikap teşkil etmekte. İddiam, rekabetin en vahşi haliyle devam ettiğidir. Dolayısıyla, kapitalizmi evrelere ayırarak anlamaya çalışmak, o evrelere özel bir anlam ve ehemmiyet atfetmek, benim şahsen çok verimli görmediğim bir yaklaşım.

Kapitalizmin sınırları meselesi: Kapitalizmin sınırları Marx'ın kriz teorisinde vardır. Tabii Marx'ın birden fazla kriz teorisi olduğu biliniyor, bunlardan bazıları daha önemlidir ve Marx'ın asıl önemli gördüğü, genelleşmiş krizi açıklamaya dönük çözümlemeleridir. Bunların başında şüphesiz kâr haddinin uzun dönemli düşme eğilimi gelir. Fakat, 2. Cilt'te yeniden üretim şemaları tartışmaları bağlamında kapitalizmin sektörler arası uyumluluğunun, orantılılığının ele alınmış olması, kimi Marksistleri büyüme modelleri yoluyla kapitalizmin sınırlarının tahmin edilebileceğine, hatta tahminin ötesinde nerdeyse kesin biçimde ortaya konulabileceğine vardırmıştır. Bu tip yorumlar, yani kapitalizmin sınırlarının, siste-

min kendi iç dinamikleriyle âdeta otomatiğe bağlanmış tarzda açığa çıkarılabileceğini düşünmek ve bu argümanı *Kapital*'deki kimi tartışmalara dayanarak yapmaya çalışmak bir zorlamadır. Ama, kriz teorilerine, özellikle kriz ihtimali ve kriz gerekliliği ayrımı perspektifiyle -ki burada bu ayrımı geliştirmeye imkânımız yok- yaklaşmanın bize önemli ipuçları sunacağını düşünüyorum.

Gecekondu meselesine gelince, şehre gelen insan kendine bir gecekondu yapıyor, o haliyle ilk ağızda meta değil, amaç, içinde barınma. Daha sonra bir dizi sosyal, siyasal değişimler, birtakım seçim öncesi vaatler, hatta zoraki yasal düzenlemeler sonucu bir de bakıyoruz ki, gecekondu sahibi yoksul emekçi bir ânda bilmem kaç katlı bir apartman sahibi olmuş. Kentleşme dinamiklerini *Kapital*'in kavramlarıyla anlamaya çalışanların, bu tür meta olmayan bir şeyin (gecekondunun) metalaşma sürecinin dinamiklerini kavraması bakımından benzer süreçleri ayrıntılarıyla ele alması gereken bir alandır. Ve dönem dönem Türkiye'de çok sık tekrarlanan bu süreçler, siyasal sonuçları itibariyle de önemlidir.

Fakat bu süreçlerin tersi de mümkündür. Bu ihtimalin sol siyasetin gündemine alınması, bir hedef haline getirilmesi bence çok önemlidir. Halkevleri, değişik mücadele alanlarında bu duyarlılığı gösteriyor. Daha önce metalaşmamış birçok faaliyet alanının özelleştirmeler

veya başka dinamikler nedeniyle metalaşmasına karşı çıkıyor. Metalaştırılan hizmetleri metalaşmaktan çıkarma temelinde örgütlenme, mobilizasyon yapıyor. Bu bağlamda, hak taleplerinin sistem içi mücadelelerle sınırlarını bizzat yaşayarak fark etmek, kapitalizmi ilkin karşımıza almayı, sonra da yıkmayı gündemimize koyma potansiyeli taşıyor. Sırf bu potansiyeli yüzünden bile haklar mücadelesini önemli gördüğümü vurgulayarak bitireyim.

BOĞAZ KÖPRÜSÜ'NDEN GEÇERKEN*

Bir meta tükettiğinizi düşündünüz mü hiç?

Tabii, tıpkı bu Kurban Bayramı vesilesiyle olduğu gibi Bakanlar Kurulu geçişleri ücretsiz yapmamışsa. Ya da İstanbul Maratonu vesilesiyle köprüyü koşarak, para ödemeden geçmiyorsanız.

Demek ki, aynı 'şey,' hatta köprü gibi kendisi (şimdilik!) satın alınmayan bir 'şey' hem meta olabiliyor hem de olmayabiliyor. Bu kadarı bile, Boğaz Köprüsü'yle farkında olmadan girdiğimiz ilişkiyi, *Kapital*'in terimleriyle düşünmeyi ilginç kılıyor.

*) *Birgün*, 28 Kasım 2009.

Meta olma koşuluyla başlayalım ve bazı muhtemel yanılgıları düzeltelim. Nasıl Boğaz Köprüsü'nü meta olmaktan çıkaran şey geçişin ücretsiz olmasıysa, onu metalaştıran şey de geçişin ücretli olması, bu hizmetin bir fiyatının olmasıdır. Demek ki, kullandığımız şeyler ancak piyasa için üretildiği, alınıp satıldığı zaman meta niteliği kazanıyor.

Boğaz Köprüsü'nü kullanırken alınıp satılan, Boğaz'ı köprünün üzerinden geçme hakkıdır. Bu geçiş bir ihtiyaç ya da *Kapital*'in terminolojisiyle bir kullanım değeri olduğu için satın alınmıştır. Tam da bu yüzden, yani köprü ücretsiz olduğu günlerde de Boğaz'ı geçiş ihtiyacı, köprünün kullanım değeri olma özelliği sürdüğü için geçişler devam etmiştir.

Köprü örneğimizin bir başka ilginç yanı, kendisinin de bir meta olarak üretilmiş olmasıdır. İşte bizzat bu meta, bize üzerinden Boğaz'ı geçme imkânı sağladığı için sanki kendisi söz konusu hizmeti üretiyormuş gibi algılanabilir. Oysa, hem kendi otomobilinizle geçerken doğrudan hem de metrobüse ödediğiniz bilet aracılığıyla dolaylı biçimde ücretini ödeyerek geçtiğiniz köprüdeki esas ekonomik faaliyet üretim değil, tüketim faaliyetidir. Âdeta köprünün Boğaz'ın üzerinde köprü olmasından dolayı içerdiği, Boğaz'dan geçme potansiyel kullanım değeri sizin bu hizmeti satın alma ve tüketme kararınızla realize edilmiştir.

Bu mübadelenin öbür tarafındaki köprü sahibi içinse (Bakanlar Kurulu?) köprü ücreti, köprünün içinde kristalize olmuş artık değerin realize edilmesidir. Köprüyü üreten emekçilerin çoğu, emeklerini köprünün orasına burasına serpiştirerek çoktan öbür dünyayı boyladıkları halde, aynı emekçilerden emilen artık değer hayattadır! Bu arada köprünün bakımını yaparak onu kullanılamaz bir köprüden hâlâ kullanılabilir hâle dönüştüren emekçilerin eklediği artık değeri de unutmayalım.

Geçtiğimiz Perşembe günü grev oldu ve köprü trafiği tıkandı. Turnikelerdeki emekçiler ücret toplama işini yavaşlatarak sadece köprünün tüketimini değil, aynı zamanda artık değerin realize edilmesini de yavaşlattılar. Sıkı bir kapitalist, daha da ileri gidip, "grevci işçiler ülkemizin sermaye birikimini aksattılar" bile diyebilir!

Grevci emekçilerin konumuna da değinelim. Bu emekçilerin konumu ticaret sektöründe çalışan emekçilerden farklı değildir. Üretilmiş olan bir metaın satım faaliyetinde çalışmaktadırlar. Dolayısıyla kendileri bakım işçilerinden farklı olarak köprüye artık değer katmamakta, zaten katılmış olanın satılarak realize edilmesine aracı olmaktadırlar. Yanlış anlaşılmasın diye vurgulayalım, turnike emekçilerinin bu üretim dışı konumu onların daha az işçi olduğu anlamına gelmez. Ücretli (maaşlı) emekçi olmaları, onları işçi sınıfının asli öğesi yapar. Bizzat grevin ortaya çıkardığı en çıplak gerçek de zaten budur.

Gelelim köprüden bedava geçmeye. Bakanlar Kurulu kararıyla veya şunla bunla her gün tüketirken bizatihi meta oluşunun farkında bile olmadığımız bir şeyin meta niteliklerinin bir ânda yok edilebilmesi bir başka çıplak gerçeği daha ortaya çıkarmıştır: Kimsenin köprüden geçmek için köprünün metalığına ihtiyacı yoktur! Köprü köprülüğüne devam etmiştir.

Bunu kavradığımızda genelleşmiş meta üretiminden başka bir şey olmayan kapitalizmi tuzla buz etmenin yolu açılacaktır.

HEM KENDİLİĞİNDEN HEM ORTA SINIF*

Gezi isyanının ya da, daha doğru bir ifadeyle, Haziran isyanının öne çıkan bazı tasvirleri, örneğin kendiliğinden ve 'orta sınıf' hareketi oluşu, bence bu isyanın yeteri kadar tartışılmayan yanları. Herkes görünenin arkasına gitmeye meraklıdır. İsyanın heyecanı içinde bu merakımızı biraz erteledik gibi geliyor bana. Bahsettiğim bu iki tasvirin arka planına kısaca değineyim.

Öncelikle, kendiliğindenlik meselesi tabii ki doğru. Gören gözler, koskoca, tahayyüllerimizi aşan bu isyanın bir örgütün marifeti veya tek bir nedenin ferman-

*) *Duvar*, Temmuz-Ağustos 2013.

tasyonuyla ortaya çıkmadığını görüyor. Bu arada, körlerin mevcudiyetini azımsamayalım. 'Faiz lobisi' ve benzer komplo teorilerine yatkın olanların sayısı hiç de az değil. Benim, bir bakıma 'kendiliğindenci' bakışı dengelemek adına, vurgulamak istediğimse bir kısmı yapısal, bir kısmı siyasal/kültürel ortama bağlı faktörlerin isyanı hazırlayıcı kümülatif etkisi. Hareket kendiliğinden, ancak bu kendiliğinden hareketi doğuran (köstebeği ortaya çıkaran) faktörleri gündeme getirmek gerekiyor.

Yapısal faktörler derken, klasik Marksist bakışın kastettiği şeyler var aklımda. Benim de yakın olduğum bir görüşe göre kapitalizmler, başta en gelişmişleri olmak üzere 1970'li yıllardan beri ciddi bir kârlılık krizi içinde. Ve bu kriz, popüler jargonla söyleyecek olursak, neo-liberal iktisat politikalarıyla Reagan-Thatcher-Özal tarafından neredeyse eş anlı bir biçimde aşılmaya çalışılmıştır. Bu politikaların ayrıntıları, halk düşmanı karakteri, devletin refah harcamalarını minimize eden yanları üzerine çok yazıldı, çizildi. Bu çırpınış politikalarından Özal'dan bu yana, özelleştirmelerle, sendikasızlaştırma, hayatın her alanını piyasaya açma, vs. ile, Türkiye de fazlasıyla nasibini aldı. Çırpınış dememin nedeni bütün bu otuz küsur yıllık neo-liberal maceranın 2007'de tetiklenen dünya buhranını önleyememiş olmasından.

İşte bu bağlamda, Haziran direnişçilerinin, hem bu sürecin hem de yaşadığımız ve ne zaman, ne şekilde biteceğini bilemediğimiz küresel krizin hazırladığı ortamın çocukları olduğunu unutmamak gerekiyor. Ağaç kesme, kışla, rezidans yapma, vs. motivasyonunu sadece AKP'nin neo-Osmanlıcılığında veya anti-Kemalizminde aramak hatalı olur. Esas olan, halkın olana sermaye adına el koymadır. Artık eskisi kadar kolay birikmeyen sermayeye arka çıkmaktır. Güvencesiz çalıştırma, ister üniversite, ister imam hatip bitirsin geleceğini görememe, bu ortamın tanımsal özelliğidir. Her ayaklanan, işi, gelir seviyesi ne olursa olsun, ya kendisi ya da çoluk çocuğu için bu sosyo-ekonomik güvencesizliği hissetmiştir. Hatta bazen hissettiğini hissetmeden hissetmiştir.

Siyasal/kültürel faktörlerin de kümülatif etkisi olduğunu düşünüyorum. Bu boyut yapısal faktörlere oranla kısmen de olsa daha sık dile getirildi. Daha bilinen başlıklar şöyle: Seattle'dan bu yana sürgit küreselleşme karşıtı hareketler, daha sonra küresel kriz ile *Occupy* tipi kapitalizm karşıtı hareketler ve tabii ki Arap devrimleri. Şüphesiz, bir de bize ait siyasal faktörler var, ki bunların başında Kürt hareketinin uzun erimli ve devleti köşeye sıkıştıran başarılı gerilla hareketi gelir. Kültürel faktörler arasında da AKP'nin muhafazakâr müdahaleleri.

'Orta sınıf' meselesine gelince; başka yazılarda da değindiğim gibi, bence direnişçileri bu terimle etiketlemek hem yanlış hem zararlı. Yanlış, çünkü bu terim gelir gruplarını ve hayat tarzı tercihlerini (tüketim kalıpları olarak da anlaşılabilir bu), Amerikan sosyolojisinden esinlenerek esas alıyor ve zoraki bir biçimde 2 milyonu aştığı söylenen Haziran isyancılarına teşmil ediyor.

"Gündüz iş, gece direniş" sloganı gökten zembille inmedi. İsyancıların çoğunluğu ücretli çalışanlardı, işsiz öğrenciler, varoşlardan, daha yoksul mahallerden mobilize olmuş ama ebeveynleri işçi olan kesimler de isyanda mevcuttu.* Bazıları, 'orta sınıf' ile 'küçük burjuvazi' eş-

---

*) İzmir'den tabip dostum Cem Terzi'ye isyanın sınıf kompozisyonuna ilişkin gözlemlerini sormuştum, sağolsun paylaştı, aynen aktarıyorum: "İzmir'de direnişin ilk gününden başlayarak Tabip Odası organizasyonu ile gönüllü hekimler ve tıp öğrencileri revirlerde (ve de gezici revirlerde) sağlık hizmeti sunduk. Sağlık hizmeti sunumu mümkün olduğunca tıbbi kayıtlara geçirdik. Bu sırada yaralılara demografik verilerinin yanı sıra meslekleri, sağlık güvencesi, vb. gibi hakkında pek çok soru sorduk. Dolayısıyla, İzmir'de direnişe katılan ve yaralanan insanların sosyal yapıları anlamında bir fikrim oldu. Yaş aralığı 12 ile 67 idi. 12 yaşında polis copuyla dövülen bir çocuğu ilk müdahalesinden sonra evine göndermeye çalışırken cebinde otobüs parasının bile olmadığını, onu gönderirsek tekrar gelmek için saatlerce yürüyeceğini söyledi. İzmir'in varoş mahallelerinden birinden geliyordu. Babası işsiz annesi gündelikçiydi. Okulu bu yıl bırakmıştı. Bunu hiç unutamıyorum. Koluna tükenmez kalemle kan grubunu yazmıştı. Olur da gerekirse diye... Anektodal olmakla birlikte benim neler yaşandığına dair kafamı berraklaştıran biri oldu bu muhteşem çocuk direnişçi. Benim gördüğüm yaralılar ve günlerce izlediğim katıldığım olaylardan sonra bu isyanın, evet, orta sınıf kentlileri, kadınları, gençleri içerdiğini reddetmemekle beraber büyük oranda kent yoksullarının isyanı olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle de apolitik bir sosyal patlama tanımına katılmıyorum. Gece çatışmalardan etki-

leştirmesi de yaptı. Bu ise kavramsal olarak yanlış, çünkü 'küçük burjuvazi' üretim aracına sahip olmakla birlikte kendisi de kendine ait işyerinde çalışan bir kesimdir. Bazılarının sandığı gibi burjuvazinin küçüğüne 'küçük burjuvazi' denmez. Ve de benim yüzeysel gözlemlerime göre, isyana en uzak duran kesimlerden biri 'küçük burjuvazi'dir.

'Orta sınıf' yakıştırmasının doğal ve de zararlı sonucu, bu isyanın aslında bir işçi sınıfı hareketi olmadığını kafalara kazımaktır. İsteyerek ya da istemeyerek, bu etiketleme işleminin doğal sonucu işçi sınıfı hareketi demek olan sosyalizmin, bir ânda siyasal gündemin dışına taşınması olmuştur. Oysa dünyanın ahvali, yaşadığımız gerçeklik bu tür etiketleme işlemlerini geçersizleştiriyor. Yukarıda belirtmeye çalıştığım gibi, kapitalizmin son kırk yıllık muazzam enkazı altında ezilmemek için ayaklananlar bir yerde, bir ara sosyalizmle yüzleşecekler. Haziran isyanının bu anlamda, bu konjonktürde bir dokunulmazlığı olduğunu düşünmüyorum. O da söz konusu yüzleşmeden er geç nasibini alacaktır. Biz görür müyüz o ayrı mesele, tabii.

---

lenen, yaralanan, barikatlarda yer alan insanlar yoksul, işsiz ya da en azından düzenli işi olmayan kent yoksullarıydı. Örgütlü devrimci öğrenciler de vardı kuşkusuz. İsyanın karnaval kısmı bitip karanlık çöktüğünde sokağı canlı tutmak için çırpınanlar bunlardı. İsyanın kötü çocukları..."

DEVRİM GÖZ KIRPTI*

Bu yazıya nasıl başlamalı?

Mesela Osman Akınhay gibi: "Mümkün olmayacak bir şeyi deneyelim ve bu olaylara mesafe alarak, soğukkanlılıkla bakmaya çalışalım. Yok, olmaz. Sıcak, somut bir isyanın, daha özü, bir 'ayaklanma'nın içindeyken, kimse mesafe alamaz. Ne siyasal iktidar ne sokaktakiler ne de seyirciler" (tinyurl.com/prkyxbc).

Mesela Foti Benlisoy gibi: "Korkmakta haklılar. Afalladılar, şaşkınlık, hatta panik içerisindeler. Özgüvenleri yerle yeksan oldu. Erdoğan'ın apar topar Mağrip ülkele-

*) *BirGün*, 9 Haziran 2013.

rine yollanması da Gül ve Arınç'ın 'iyi polis' rolünü oynamaları da Erdoğan'ın dönüşünü bir nümayişe çevirme çabası da hep bu acz halinin bir ifadesi" (fotibenlisoy.tumblr.com).

Ya da şu haberle: "Öğrenci Kolektifleri'nin Gezi Parkı çalışmalarına özel olarak kurduğu Gezi Parkı Kolektifi, çalışmalarına başladı. Taksim'de yığılmalar yaşanan metronun diğer kanadını da kullanıma açtı. Halkın ulaşım hakkından daha rahat faydalanabilmesi için Taksim'de çift yönlü olan çıkışlardan birinin önünü önce temizledi, daha sonrada metro çalışanları ile birlikte kullanılmayan kanadı kullanıma açtı" (sendika.org).

Ya da haberle yetinmeyerek Facebook'tan, hem de kendimden alıntı mı yapsam: "Allah allah, hem kapatma hem de açma kararını kendi kendilerine mi vermiş bu şarabiler, pardon 'çapulcular'? Bayağı şaşırdım. Kimbilir idare-i maslahatçılar ne kadar şaşırmıştır?"

* * *

İsyanı tetikleyen dayatmayla başlayalım. İktidarın şahsında tecessüm ettiğini ikide bir hatırlatmakta beis görmeyen muktedir Erdoğan'ın Gezi Parkı'ndaki ağaçları kesip, parkın yerine kışla estetiğiyle bezeli AVM-Rezidans karışımı bir binayı kondurma kararıyla. Bu dayatma ilk ağızda Gezi Parkı'nı kullananları, onun orada ol-

masının farkında olup, parkın korunmasını isteyenleri kızdırdı. Ama hepimizin bildiği gibi bu karar, Taksim'in ucubeleştirilmesi projesinin, o proje de 'kentsel dönüşüm' denen sermayeye peşkeş çekme sürecinin ve bütün bunlar da özelleştirmeci zihniyetin yani kapitalizmin krizini aşma stratejisinin unsurlarıydı.

Neo-liberalizmin tarihini özetlemenin gereği yok. Şu kadarı zaten malum: 1970'lerdeki krize çözüm olarak devletin, kamunun küçülmesi, sosyal harcamaların kısılması, her alanda liberalizasyon, özelleştirme furyası neo-liberal virüsün alameti farikasıdır. Erdoğan'ın Gezi Parkı projesi, 'Taksim'in yayalaştırılması' veya 'kentsel dönüşüm' etiketlerinin arkasına saklanmış basbayağı bir *özelleştirmedir.*

Gezi Parkı özelinde özelleştirme, park kimsenin özel mülkiyetinde olmadığı için halkın parkta dolaşma, ağaçların gölgesinden yararlanma imkânının (anaakım iktisadın 'parkın sunduğu hizmetler' şeklinde formüle ettiği!) sermaye yanlısı devlet tarafından geçici gaspıdır. Geçicidir, çünkü gasp sonrasında, birilerine 'rant sağlama' olarak nitelenen mekanizmalarla, mesela AVM'nin veya rezidansın işletmesini şirketlere devretme, kiralama, satma yollarıyla, özel sermayeye kamunun serveti aktarılmış olacaktır. Kamu mülksüzleştirilerek sermayeye birikmiş servet altın tepsi içinde sunulacaktır (*accumulati-*

on by dispossesion). Bizlere de kışlamsı AVM-Rezidans'ın bahçesinde plastik ağaçların gölgesinde Starbucks'ın 7,5 TL'lik kahvesini yudumlamak düşecektir.

İşte halk, hem de bayağı genç bir kesimi halkın, bu gidişe dur demiştir. Ve pankartını kestirtmediği ağaçlar arasına germiştir: "Devrim göz kırptı..."

İÇİ DIŞI LOBİ...*

Gezi Parkı'ndaki kıvılcımla tetiklendikten sonra hızla ülke sathına yayılarak tam anlamıyla bir halk isyanına dönüşen hareket AKP'yi köşeye sıkıştırmış durumda. Halkın zulüm gördükçe artan kararlılığı, yaygın direnişi karşısında iktidar şaşkın ve tepkisel. Başta Erdoğan olmak üzere AKP sözcülerinin birçoğu retoriği yüksek bir üslûpla isyanı kontrol altına almaya, sönümlendirmeye çalışıyor. Bilindiği üzere, retorikten medet ummanın başta gelen amacı, iknadır. Bu yüzden de, ikna hedefine ulaşabilmek için retoriğe dayalı argümanın kısmi de olsa bir açıklayıcılık içermesi gerekir.

*) *BirGün*, 16 Haziran 2013.

İsyan boyunca, azarlamaktan fırsat buldukça Erdoğan'ın da bu tarz argümanlar geliştirmeye çalıştığını gözlemledik. Bunların başında, olan bitenin sorumlusunun 'faiz lobisi' olduğu, başımıza ne geldiyse bu 'lobi' yüzünden geldiği iddiası vardı.

Gerçi Erdoğan yerli büyük holdinglere ve onların bankalarına da yükleniyordu ama, esas düşman dış mihraklardı. Yani, Türkiye'yi yüksek faize mahkûm eden finans çevreleri. İsyanın arkasında 'ekonomik nedenler' vardı. Adı üstünde 'faiz'den ve 'faiz lobisi'nden söz edildiğine göre bu *ekonomik* nedenleri de *finans* kertesinde ve o sektörün kurumlarında aramak doğru olmalıydı.

O zaman, Erdoğan'ın 'faiz lobisi' lafını bahane edelim ve bu vesileyle ekonominin bu alanından bir üçkağıtçılığı daha aktaralım. Bilahare, AKP'nin malum lobiye karşı ne denli cengaverce 'mücadele ettiği'ne de değiniriz.

Tekrarlamakta yarar var, finans sektörünün yürüttüğü ekonomik faaliyetler son tahlilde para veya para-gibi enstrümanların alım satımı ve spekülasyonundan ibarettir. Daha çok enstrümanların çeşitliliğinden, mübadelenin teknik sofistikasyonundan, sektörün nicel büyüklüğünden kaynaklanan finans faaliyetlerine atfedilen fetişistik önem bu faaliyetlerin *üretim dışı* (yani, *üretken olmayan*) faaliyetler olduğu gerçeğini saklamamalı. Ama maalesef saklıyordu. Ancak üstü kapalı olarak, ileri kapitalist ülkelerdeki sanayisizleşmeden söz edildiğinde,

doğrudan üretim yatırımlarının azalması bağlamında finansal faaliyetlerin asalak yanı ima ediliyordu. Ta ki yaşadığımız krizin finansal sektördeki üçkağıtlar aracılığıyla tetiklenmesine kadar.

Kim düşünürdü Nobelli iktisatçı Paul Krugman'ın bile finans faaliyetlerinin tamamının değilse de, *bir kısmının üretken olmadığını* dile getireceğini (http://tinyurl.com/lhxzq59)? Krugman'ı geçen hafta bu konuma getiren finansal sahtekârlık, öteden beri yapılan ama yeni bir haberle gündeme gelen döviz piyasalarına ilişkin enformasyon imtiyazının da alınır satılır haline gelmiş olmasıydı (metalaşması yani). Kevin Drum, *Mother Jones*'da Thomson-Reuters adlı ajansın Michigan Üniversitesi'ne yılda 1 milyon dolar ödeyerek, tüketici güveni endeksini herkese duyurulmadan 5 dakika önce elde ettiğini yazmıştı. Drum'un yazında, Thomson-Reuters'ın bu bilgiyi en elit müşterilerine borsa alışverişlerinde doğrudan kullanılabilecek algoritmik formatlarda bu kez diğer müşterilerden 2 saniye daha önce ilettiğinden de bahsediliyordu!

Son derece spekülatif döviz piyasalarında günlük alım-satım hacminin 4,7 trilyon dolara ulaştığı dikkate alınacak olunursa, kimi spekülatörlere 2 saniyelik enformasyon avantajı sağlamanın ne denli hayati olduğu ortaya çıkar. İşte, Krugman şimdilik finans sektörünün bu tür 'haksız rekabete dayalı' faaliyetlerinin *üretken ol-*

madığını kabul etmiş görünüyor. Dayanamadım, Krugman'ın bloğunda "Peki, haksız rekabete dayanmayan diğer finansal faaliyetleri üretken mi saymalıyız?" diye sormaktan kendimi alamadım.

Erdoğan'ın 'faiz lobisi' yakıştırmasına son derece yerinde doğrudan iki cevap verildi: İlki, Korkut Boratav'ın Türkiye'ye gelen spekülatif yabancı sermaye zarar görmesin diye Merkez Bankası'nın izlediği yüksek kur politikasının da bir tür lobicilik faaliyeti niteliğinde olduğunu deşifre eden yazısı (http://tinyurl.com/m5jb7am); diğeriyse Emre Özçelik'in AKP öncesi ve AKP dönemi dış borçlanma faiz yüklerini karşılaştırarak Erdoğan'ın mangalda kül bırakmayan 'faiz lobisi'ne karşı mücadele retoriğinin maddi bazının olmadığını gösteren yazısı (http://serbestsiyasa.com/?p=2974).

Her ikisini de hararetle tavsiye ederim.

ORİJİNALİTE SEVDASI...*

Zeynep Gambetti geçenlerde Gezi Parkı üzerine *bianet*'te spekülatif ve sorunlu bir yazı yazdı: "Artı Değer Olarak Gezi" (tinyurl.com/qchoch4). Gambetti yazıya, "ortaya çıkan enerji yoğunluğunun halihazırda var olan algı kategorileri altına yedirilmesi çok güç olacağı" ve de "Gezi direnişinin neden temellük edilemeyeceğine dair birkaç fikir öne sürmek için" *artık değer* terimini tercih ettiğini belirterek başlıyor. Bu girişin hemen akabinde de, Marx'ın geliştirdiği *artık değer*'in kavramsal muhtevasını hatırlatmayı deniyor. Ve bence yazının en sorunlu kısmı da burada başlıyor. Neredeyse her cümle yarı doğ-

*) *BirGün*, 30 Haziran 2013.

rulardan oluştuğu için Marksist teorinin bu en güzide kavramı da gürültüye gelmiş, eksik aktarılmış oluyor.

"Artı değer Marx'ın analizlerinde, emeğin kendi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak olan asgariyi üretmesinin ardından ortaya çıkan fazladır. Toplumların yaşamsal döngüsü bu fazla sayesinde sürdürülebilir."

Bu ifadede ikinci cümle, özellikle "*toplumların* yaşamsal döngüsü" ibaresi daha sonraki yanılgıların başlangıç noktasıdır. 'Toplumlar' dendiğinde toplumların tarihi özgüllükleri, dolayısıyla sadece ve sadece *kapitalizme* ilişkin geliştirilmiş bir kavram olan *artık değer*'in özgül muhtevası gürültüye gelir. Bu şekilde de *artık değer,* kapitalist olsun olmasın, kapitalizm öncesinde ve sonrasında var olmuş, var olacak herhangi bir toplumun ekonomik büyümesinin maddi temeli olan *artık*'a indirgenmiş olur. İkisi aynı imişçesine tanımlanır ve kullanılır.

İlk cümle bu kavrayış hatasının tezahüründen ibarettir. Emek her toplumun, her üretim faaliyetinin olmazsa olmazıdır. Tabii ki, emek harcayanların (ve bakmak zorunda oldukları aile mensuplarının) tekrar emek harcayabilmeleri için kendilerini ('yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak asgari'yi) yeniden üretmeleri gerekir. Bu kadarı truizmdir. Bu 'asgari' miktardaki üretimin *fazla*'sına Gambetti *artık değer* diyor.

Bu olsa olsa, yukarıda belirttiğim gibi, kapitalizme değil, ekonomisi büyüyen her topluma uygulanabilecek

artık kavramını tanımlama girişimi olarak görülebilir. 'Girişimi' diyorum, çünkü *artık* da böyle tanımlanmaz. *Artık*, üretim miktarından sadece emeğin 'yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak asgari' miktar çıkarıldıktan sonra kalan değil, *ayrıca* kullanılan/tüketilen girdilere ve üretim araçlarına tekabül eden üretim miktarı da düşüldükten sonra kalan miktardır. Aksi halde yeniden üretilmiş emekçiler üretim yapacak girdi, araç gereç bulamaz! Kapitalizm öncesinde *artığın* tamamına el koyan bir köle sahibi bile bu durumu dikkate alır, üretimin sonucunun bir kısmına kendi sefahatı için el koyarken, geri kalanın köleci üretimin bekası için elzem olan girdilerin ve üretim araçlarının yenilenmesi için ayrılmasına dikkat eder.

Gambetti'nin sonraki açıklama cümleleri şöyle: "Artı değer salt bireysel ihtiyaçları değil, bunlardan farklı olan toplumsal ihtiyaçları da karşılar, zira bireylerin olanak ve tercihlerini aşan ve/veya kapsayan ihtiyaçların karşılanması toplumsal yaşamın olmazsa olmaz şartıdır. Kamu hizmeti türünden altyapı, sağlık, eğitim gibi prensipte herkesin faydalanabileceği mal ve hizmetlerin üretimi, bu fazlayı devletin temellük ederek kamusallaştırmasıyla mümkündür. Ancak kapitalist üretim koşullarının hakim olduğu toplumlarda üretim araçlarının paylaşımındaki eşitsizlik, artı değerin tam olarak müştereklestirilmesini engeller." Burada da en son cümlenin "(a)ncak kapitalist üretim koşullarının hakim olduğu

toplumlarda" ibaresi Gambetti'nin bütün toplumlar için geçerli olduğunu düşündüğü bir *artık değer* kavramını tanımlama çabası içinde olduğunu gösterir.

"(A)ltyapı, sağlık, eğitim gibi prensipte herkesin faydalanabileceği mal ve hizmetlerin üretiminin" ise ancak devletin 'fazla'yı (*artık değer*'i) temellük etmesiyle söz konusu olabileceğini söylemek bütün vergilerin kapitalistlerden alındığını söylemekle eş anlamlıdır. Bu ima, ne kapitalist gerçeklikle bağdaşır, ne de brüt ücretinin ('fazla'nın filan değil) ciddi bir kısmına devlet tarafından el konulan emekçileri keser. Olsa olsa, Gambetti'nin "'Gezi' adını verdiği... artı değer" türünden bir orijinalite arayışının tezahürü olarak görülebilir.

Ne demişti Marx? "Yenilik, hemen hemen istisnasız, çoktan modası geçmiş görüşlerin yinelenmesinden ibarettir."

DÜZEN İÇİ Mİ, DÜZEN DIŞI MI?*

Haziran ayaklanması bağlamında *kendini değiştirmemek* ile *toplumu değiştirmek* tercihleri üzerine düşünelim.

Her ikisi de subjektif tercih. İkincisinin meraklısı çok, mesela ben! Yıllardır uğraşır dururum. Genellikle idealist, uçuk, naif, vs. yaftası yakıştırılır. Herkes çevresinde bu tipi bilir (ya da bildiğini sanır). 'Sanır' demem, en başta toplumu değiştirme motivasyonunun farklı saiklerden beslenir olmasından. Ayrıca, her değiştirme arzusu taşıyanın toplumsal aidiyeti, yaşı başı, cinsiyeti, hayat deneyimi, vs. farklı olduğu için 'toplumu değiştirmek'ten ne anladığı ve de değiştirmek için ne yaptığı da

*) *BirGün*, 7 Temmuz 2013.

haliyle farklı olacaktır. Dolayısıyla, bu tip kolayca bir kutuya sığmaz. Herkes, tabiri caizse, toplumu kendince değiştirir.

İlki, 'kendini değiştirmemek' durumu yani, genellikle hoş görülen bir şey değildir. Olanı korumaya yeltenmek en azından statükoculuk olarak görülür. Statükocular, bir şeyleri değiştirmek isteyenler nezdinde gericilik yaftası bile yiyebilir. Peki bir insan ne zaman 'kendini değiştirmemek' ister? Tabii ki, halinden memnun olduğu zaman. Bu hallerin başında geçim koşulları gelir. Gerisi ikincildir. Çünkü, insanın geçim koşulları yerindeyse, istediklerini yapabilecek kadar para kazandığı güvenli bir işi varsa o hali korumak ister. Aslında sathi değişiklikler yapmasına bile imkân tanıyan, bizatihi o halin kendisidir. Bu ay sarışın, ertesi ay kumral olabilir, gözünün rengini bile yeşilken siyah yapabilir. Para her şeye kadirdir!

Şimdi Çağlar Keyder'in Haziran ayaklanmasına katılanlara ilişkin şu gözlemini okuyalım: "...Erdoğan'ın hükümeti eğitime daha fazla para ayırdı. Türkiye şimdi 200'den fazla üniversiteye ve dört milyonu geçen üniversite öğrencisine sahip. 2008'den bu yana 2,5 milyon yeni mezun da nüfusa eklendi. Bu sayılar, mensuplarının göreli olarak modern işyerlerinde çalıştığı, küresel emsallerine benzer boş vakit ve tüketim alışkanlıklarına sahip olduğu bir orta sınıfın oluştuğunu sezdirtir. Fakat bu insanlar hayat tarzları, çevreleri ve şehir hakları için de

yeni garantiler aramakta; kişisel ve toplumsal alanlarının ihlaline kızmaktadırlar. Gezi protestoları bu yeni gerçeklikten doğan ilk toplumsal harekettir..." (*London Review of Books* Blog; tinyurl.com/o4cqffw). Erdoğan'ın memleketimiz yüksek öğretimine yaptığı katkılar konumuzun dışında. Beni daha çok çıkarılan sonuç ilgilendiriyor: bu "200'den fazla üniversite"den mezun veya hâlâ kayıtlı milyonlarca kişinin 'garanti arayan, kızgın' yeni 'orta sınıf' mensubu olarak tanımlanmaları.

Ne için garanti arıyor bu 'modern işyerleri'nde çalışanlar? Belli 'boş vakit ve tüketim alışkanlıklarına sahip' olanlar bizzat bunlara tekabül eden, bunların tezahür alanları olan 'hayat tarzları, çevreleri ve şehir hakları' için garanti istiyorlarmış. Yani, var olanın korunması için garanti! Ayrıca, 'kişisel ve toplumsal alanların ihlali'ne kızgınlık. Bütün bunlar da o insanları o insanlar yapan şeyler. Dolayısıyla, söz konusu olan bir tür 'kendini değiştirmeme' durumu.

Argümanı, yukarıdaki alıntının mantıki sonuçlarını biraz zorlayarak yaptığımın farkındayım. Ama maalesef, Haziran ayaklanmasına bulaşanlar o amorf 'orta sınıf' kutusuna, şu tüketim kalıbı, bu boş vakit tercihi, vs. ölçütleriyle yerleştirilince isyancılar da bir tür 'hayat tarzı' korumacılarına dönüşüyor. Oysa, başka yazılarda dile getirmeye çalıştığım gibi isyancıların çoğunluğu kendileri, azınlığıysa (Konda'ya göre öğrenci katılımı yüzde

37 imiş) ebeveynleri çalışmadığında hayatlarını sürdüremeyecek bildiğimiz işçi sınıfının mensubudur. Tabii, işçi sınıfı deyince sadece mavi tulumlu, sendikalı, üretken sanayi emekçilerini kastetmiyor isek.

Kapitalizmin değiştiğini söyleyenler, nedense işçi sınıfı karakteristiklerinin de bu arada değişmiş olabileceğini teslim etmek yerine, içi boş kavramlara ('yeni küçük burjuvazi' veya 'orta sınıf') tevessül etmeyi tercih ediyorlar.

Şu anda tamamı 'toplumu değiştirmek' isteyenlere dönüşmemiş olsa bile, isyancıları o dönüşümün maddi koşullarını hazırlayanlar olarak görebilmek, toplumsal konumlarını doğru teşhis etmekten geçer. Aksi halde düzen içi siyasete mahkûmiyet kaçınılmaz olur.

İSYANDAN SOSYALİZME*

Bazen bir köşe yazısının tamamını tek bir konuya hasretmenin zorluklarını yaşıyorum. Sonradan dönüp baktığınızda, âdeta köşeyi doldurma ihtiyacı yüzünden yazı uzatılmış gibi geliyor. Bu konuyu yıllar önce İrlanda asıllı radikal gazeteci ve aynı zamanda *New Left Review*'nun editörlerinden Alexander Cockburn'le konuşmuştum. O sıralar, New York'un ünlü *Village Voice* dergisinde 'Press Clips' ('basından seçmeler') diye bir köşesi vardı ve bu köşede duruma göre, iki veya üç farklı konunun basında ele alınışına değinir, polemik dozu yüksek eleştiriler getirirdi.

*) *BirGün*, 14 Temmuz 2013.

Cockburn yazısını bölerek, bahsettiğim zorlamayı kendince çözmüştü. Sonra, ABD'nin en eski haftalık siyasi dergisi olan *Nation*'a geçti ve daha seyrek de olsa aynı biçimi sürdürdü. Hatta, orada ele aldığı konuları beraberce biraz daha geliştirerek bir ara *Milliyet* için de yazdık. Alex'in, ayrıca, internet standartlarına göre ziyaretçilerinin ve öfkelendirdiklerinin sayısı bir hayli yüksek *Counterpunch* adlı bir de web sitesi var. Hararetle tavsiye ederim: www.counterpunch.org.

Yukarıdaki paragrafı tam dört yıl önce (18 Temmuz 2009) *BirGün*'de yazmışım. Ne tuhaf, tam bir yıl önce de Alex öldü (21 Temmuz 2012). Ölmeden birkaç hafta önce bitirdiği hatıraları ise (*A Colossal Wreck* –Muazzam Enkaz) resmen Eylül'de yayınlanacak (Counterpunch'dan şimdiden edinmek mümkün).

* * *

Bu girişten sonra, en azından bu yazının tek bir konuya hasredilmemesi icap ediyor! Gündemimde iki başlık var: anayasa değişikliği ve sosyalizm meselesi.

Anayasa

Anayasa'nın 48 maddesi üzerinde dört partinin anlaştığı rivayeti medyada baş tacı edildi. Bu tip durumlarda huylanır, 'şeytan ayrıntıda gizlidir' ölçütüyle yaygın kabulü kurcalamakta yarar görürüm. Benim için, parti-

lerin rengini belirlemede turnosol kâğıdı işlevi gören alanlardan birini seçerek bu kez de aynı şeyi yapmayı denedim. Gelin, üzerinde anlaşıldığı söylenen Anayasa'nın 33. maddesinin 2. fıkrasına bakalım. Bu fıkra, "hiç kimse temel sağlık hizmetlerinden yoksun bırakılamaz" der. *Radikal*'in haberine göre, BDP bu hizmetlerin "sağlanmasında *ücretsizlik* unsurunu *vazgeçilmez* bir öğe" olarak belirtirken, CHP de bu önerinin 'kabul edilebilir' olduğunu belirtiyormuş (tinyurl.com/kw4q4su).

AKP'nin bu 'unsuru' kabul etmeyeceğine, BDP ve CHP'nin görüşlerinde de gelgitler olacağına kalıbımı basarım. Nedenlerini biliyoruz, ama tekrarlamakta yarar var: AKP sağlık hizmetlerinin tamamen özelleştirilmesinden yana, devlet hastanelerini de yandaşlara peşkeş çekmenin her türlü tezgâhı içinde. BDP'nin Anayasa değişiklikleri arasında 'vazgeçilmez' bulduğu bu 'öğe' diğer vazgeçilmezler (ana dilde eğitim, vatandaşlık tanımı, vs.) söz konusu olduğunda, bana vazgeçebileceği değişikliklerden biri olarak gözüküyor. Umarım yanılıyorumdur. CHP ise klasik ikircikli tavrını bu tip 'destek'lerinde de sürdürebilir. Kaldı ki, yukarıdaki senaryo, üzerinde 'anlaşılan' 48 maddenin Meclis'te görüşüleceği varsayımına dayanıyor. Bu varsayımın değişik nedenlerle ne denli kırılgan olduğu hepimizin malumu. Bekleyelim, görelim.

* * *

Sosyalizm

Metin Çulhaoğlu'ndan aktarıyorum: "Bu ülkede ne olursa olsun galiba sosyalizmin sırası hiç gelmeyecek... Sömürü, işsizlik, yoksulluk, adaletsizlik, talan, çevrenin tahribi... Var oğlu var. Sonra kitlesel tepki, halk hareketi, başka bir Türkiye özlemi de var. Ne ararsan var. Ama bütün bunlar varken bir tek şey olmayacak: Sosyalizm. Neden? Henüz sırası değil..." (tinyurl.com/mxs8fhm).

Haziran isyanı boyunca 'sosyalizm' kelimesinin pek ortalıkta gözükmediği tespitine katılmamak elde değil. Ama, bu tespitten, isyanın geniş kesimlerin 'sosyalizm' algısını değiştirmediğine varmak doğru olmayabilir. Tahminim o ki, isyan en azından direnişçilerin bir kısmını 'sosyalizm'e daha açık hale getirdi. Bu da, kapitalist düzenin, burjuva siyasetinin pislik ve baskısıyla doğrudan yüzleşmenin beklenen sonucu. Maalesef, kişisel gözlemlerin dışında bu sezgimi kanıtlayacak temsili ampirik bilgiye sahip değiliz.

Fakat, bu tür bir bilgi ABD için mevcut. PEW'in 'sosyalizm' algısına ilişkin Occupy Wall Street öncesinde (Nisan 2010) ve sonrasında (Aralık 2011) yapmış olduğu araştırmaların sonuçları hayli ilginç: Nüfusun genelinin 'sosyalizm' hakkındaki görüşleri 20 ay içinde anlamlı bir biçimde değişmemekle birlikte 18-29 yaş grubu için durum farklı. Bu grupta, sosyalizm hakkında po-

zitif görüşlere sahip olanların oranı yüzde 43'ten yüzde 49'a yükselmiş. Aynı durum, 30-75 bin dolarlık yıllık gelir grubu (ki ABD bağlamında bu ağırlıklı olarak işçi aileleri demektir) için de söz konusu –artış yüzde 24'den yüzde 27'ye.

İsyanın faydaları deyip bırakalım.

REKABET VE ORTA SINIF, YENİDEN*

Rekabet öteden beri sık sık değindiğim bir konudur. Marx'ın *rekabet*'i ele alışı her yanıyla ortodoks iktisatla neredeyse taban tabana zıttır. Bu bile konuyla ilgilenmek için yeterli neden. Ama bir de, kapitalizmin krizlerinde *rekabet*'in oynadığı merkezi rol var ki konuyu ayrıca önemli kılıyor. Haziran isyanı bağlamında dilimize giren 'faiz lobisi' ve son günlerde bankaların kredi kartları kazıkları vesilesiyle *rekabet*'ten sık sık söz edilir oldu. Tekrar değinmekte yarar var.

Rekabet ayrıca, Marksist konumdan ele alındığında bize yine Haziran isyanı vesilesiyle gündememize giren

*) *BirGün*, 21 Temmuz 2013.

'orta sınıf' terimini açma imkânı da veriyor. Önce kredi kartları kazıkları meselesinin geri planına ilişkin bir iki gözlem yapalım, ardından da *rekabet* meselesine girelim.

Bildiğimiz gibi Tayyip Erdoğan, Gezi Parkı'nda başlayan direniş yaygınlaşır yaygınlaşmaz komplo teorilerinden medet ummaya başladı. Ve 'faiz lobisi'ne yılana sarılır gibi sarıldı. O günden bu yana ikide bir, 'faiz lobisi'nin hayal mahsulü olmadığı hatırlatılıyor. Malum tartışmaya geri dönmek gereksiz, önceki yazılarda ele almıştım; finans kuruluşlarının faiz kazançlarını artırmak için Haziran isyanını planlamış olmaları, desteklemeleri absürd-ötesi bir fantazi (tinyurl.com/jwt6f47). Yine daha önce belirtmiştim; bizatihi bu faiz-isyan nedenselliğinin olmayışı, bankaların 'lobicilik' faaliyetinde bulunmadıkları anlamına gelmemeli.

Yine bildiğimiz gibi, Rekabet Kurulu 2011'de 12 banka hakkında, mevduat, kredi ve kredi kartı hizmetlerinde rekabeti sınırlayıcı faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle soruşturma başlatmak için "Soruşturmaya gerçekten gerek var mı?" sorusuna uzun süre cevap aramıştı! Nihayet, 2013 başlarında 'gerek olduğu'na karar vererek, bankaların sözlü savunmasını almaya da başladı. Son günlerde gazetelerin baş köşesine oturan, banka yöneticilerinin kapalı kapılar ardında kredi kartı gelirlerini artırmaya, mevduat sahiplerine düşük faiz ödemeye dönük haberler bu soruşturmanın metinlerinden

üretiliyor. Çoğunluğun 'rekabeti sınırlayan' işler olarak gördüğü bu kirli çamaşırlar bence kapitalist rekabetin doğal icrasından başka bir şey değil.

Rekabetin vahşiliği, tekil sermaye birimlerini bazen kapalı kapılar ardında, yukarıdaki soruşturma haberlerinde belirtildiği gibi, kartel misali anlaşmalara, bazen de OPEC'de olduğu gibi apaçık karteller kurmaya zorlar. Gözlemim o ki, Marksistler arasında bile kapitalizm ve özellikle rekabet hakkında naif görüşler oldukça yaygın.

Oysa, Marx'ın en net olduğu ve kendisini anaakım iktisatçılardan ayırdığı konuların başında *rekabet* gelir. 1840'ların sonunda dersler olarak hazırladığı, bir kısmı *Neue Rheinische Zeitung*'da tefrika edilmiş, hiçbir zaman tamamlanmamış ve kendisinin haberi olmadan topluca ilk kez 1881'de broşür olarak Brüksel'de basılmış olan *Ücretli Emek ve Sermaye*'den okuyalım:

"Üretken sermaye ne denli büyürse, işbölümü ve makine kullanımı da o denli genişler. İşbölümü ve makine kullanımı ne denli genişlerse, *işçiler arasındaki rekabet* de o denli genişler ve ücretleri de o denli kısılır.

"Buna ek olarak, *toplumun üst tabakalarından da işçi sınıfına katılmalar* olur. Kollarını işçilerin kolları yanında kaldırmaktan başka çareleri olmayan bir *küçük sanayiciler ve küçük rantiyeciler* kitlesi, işçi sınıfı saflarına fırlatılıp atılırlar. Böylece, iş istemek üzere havaya kalkan kolların

meydana getirdiği orman gitgide sıklaşırken, kolların kendileri gittikçe cılızlaşır..." (tinyurl.com/kxnuufq).

Yukarıdaki alıntı -ki daha Marx'ın ekonomi politiği eleştirisinin tamamlanmadığı döneminde yazılmıştır- *rekabet* hakkında çok ilginç ipuçları veriyor:

- sermayeler-arası rekabet, işbölümünü ve makinalaşmayı hızlandırır;
- bizzat bu süreç, işçiler-arası rekabeti ve ücret azalmasını doğurur;
- ayrıca, rekabet 'toplumun üst tabakaları'ndan da ('orta sınıf'tan?) işçi sınıfına katılımı tetikler –ki, bu süreç de işçi sınıfının kitleselleşmesine, ama tek tek kaldığı sürece güçsüzleşmesine sebep olur.

Bütün bunları yaşamadığımızı iddia eden bir babayiğit var mı?

BİZ UMUTLUYUZ, ONLAR KÖTÜMSER...*

Geçtiğimiz Salı akşamı Sungur Savran'la birlikte Etiler Forum'da "Dünyada Ekonomik Kriz, Akdeniz'de Devrimci Kriz" başlıklı bir tartışmaya katıldım. Konu bir ara ABD ekonomisinin toparlanma emareleri gösterip göstermediğine geldi. Gerçekten, işsizliğin kısmen azaldığı, FED'in kredi pompalamasına artık çok fazla ihtiyaç olmadığı, hatta faiz oranının yükseltilmesinin bile gündeme geldiği şeklindeki haberler artmıştı. Forum'da, çizilen bu iyimser tabloya rağmen ABD'de uzun dönemde krizin derinleşme ihtimalinin yüksek olduğunu belirttim.

*) *BirGün*, 28 Temmuz 2013.

Ertesi gün, Clinton hükümetinin iktisadi danışmanlığını da yapmış olan, Princeton Üniversitesi'nden Alan Blinder'ın kriz üzerine yeni çıkan kitabını (*After the Music Stopped: The Financial Crisis, the Response, and the Work Ahead*/Müzik Durduktan Sonra: Finansal Kriz, Cevap ve İlerdeki İşler) tanıtan bir yazıya rastladım. *Foreign Affairs* dergisinin son sayısındaki bu yazının yazarı J. Bradford DeLong anaakım iktisadın önemli isimlerindendir. Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley kampusünde çalışır; iktisat tarihi ve makro iktisat yoğunlaştığı alanlardır. Oldukça ilginç, sık sık yenilenen, bol ampirik verilerle ve çarpıcı grafiklerle bezeli bir de blog'u var: delong.typepad.com.

Yazının başlığı aslında her şeyi söylüyor: "İkinci Büyük Depresyon; Niçin Ekonomik Kriz Düşündüğünüzden de Kötü" Bradford DeLong'dan aktarıyorum: "İktisatçıların çoğunluğu iktisadi düşüşte en azından bir umut ışığı olduğunu iddia ediyor: o da Büyük Buhran kadar kötü olmadığı. Şimdiye kadar ben de katılıyordum; hatta yaşanan dönemi 'Daha Küçük Buhran' diye de adlandırdım. Şimdi ise, o zaman yanılmış olduğumu sanıyorum. Süren krizi Büyük Buhran'la karşılaştırın, 'Daha Küçük' olan herhangi bir şey bulmak bayağı zor. Bugün, Avrupa ekonomisi 2007'deki durumu ile karşılaştırıldığında, Büyük Buhran'ın başladığı 1929'a göre 1935'deki durumundan daha kötü bir konumda. Ve

öyle gözüküyor ki, ABD ekonomisi de *en sonunda kesinlikle bir on yıl, belki de iki on yıl* kaybetmiş olmakla yüzleşecektir" (tinyurl.com/kc63afu).

DeLong'un gösterdiği akademik dürüstlük takdire şayan. Hepimizin malumu; 2007'de kapitalizmin krizi bütün ihtişamıyla belirdiğinde yerli malı medyatik iktisatçılarımız "bu da geçer, piyasalar kısa süreli bir düzeltme yapıyor" türü iddialarda bulunmuşlardı. Allah aşkına bunlardan birinin halkın karşısına geçip, "kusura bakmayın, yanılmışım; durum bayağı berbatmış" dediğini duydunuz mu? Kaldı ki, bu tür bir dürüstlük göstermek için kamp değiştirmek, kapitalizmin ömrünü doldurduğuna ikna olmak gerekmiyor. Sadece, krizi aşmak için uygulanan politikaların çalışmadığını gözlemlemek, çizilen iyimser tabloların mesnetsiz olduğunu sezmek yeterli.

DeLong'un yaptığı da bu. Kamp değiştirmeden, Alan Blinder'la aynı safta olduğunu deklare ederek, sadece Blinder'ın iyimserliğini eleştiriyor. Ve durumun sanıldığından daha vahim olduğunu söylemeye çalışıyor. Örneğin, işsizlik oranlarında gözlemlenen sınırlı azalmayı öne çıkaran Blinder ve benzerlerine, 2005'te yetişkin istihdamın yüzde 63 iken, 2009'da yüzde 59'a düştüğünü ve hâlâ o seviyede seyrettiğini, bir türlü toparlanamadığını hatırlatıyor. DeLong ayrıca, Büyük Buhran boyunca, 12 yılda ABD ekonomisinin yüzde 180 GSYH

kaybına uğradığını ve şimdi de Temsilciler Meclisi Bütçe Dairesi'nin tahminlerine göre 2008 öncesi GSYH seviyesine ancak 2017'de erişilebileceğini ve o zaman da GSYH kaybının yaklaşık yüzde 60 olacağını belirtiyor. Sonra da, 2017'ye kadar düze çıkma tahmininin gerçekçi olmadığını ve 2020'ye kadar ekonominin toparlanmaması halinde GSYH kaybının yüzde 160'a varacağını ekliyor!

Ta 2009 baharında yazdığımız "Krizi Anlarken"de, "İşte Japonya'nın 1990'lar boyunca devam eden sürünmesi ve hâlâ toparlanamaması. Bu tarz, yani sürünerek ... *krizi 10 yıllarca yaşamak* olasılıklardan biri" demiş ve eklemiştik: "Önümüzdeki yıllar sosyalizmin cazibesini arttırabileceği gibi, barbarca düzenlerin de dayatılma ihtimalini besleyebilecek toplumsal, siyasal ve ekolojik gelişmelere, hatta insanlığı yok edebilecek çılgınlıklara gebedir" (tinyurl.com/myfqnrm).

2013 yazındaysa daha umutluyuz...

BÜTÜN ÜLKELERİN ORTA SINIFLARI, BİRLEŞİN!*

Çağlar Keyder daha önce *London Review of Books*'un (*LRB*) blog'unda kısa bir not şeklinde yayınladığı 'Gezi olayları' analizinin daha uzun bir versiyonunu bu kez Bilim Akademisi'nin "Siyaset ve Toplum Bilim Perspektifinden Gezi Parkı Olayları Çalışma Grubu"nun faaliyet raporlarından biri olarak tekrar kaleme almış (tinyurl.com/of7cnvo).

Keyder, *LRB*'deki notunda 'Gezi olayları'nın esas aktörü olarak son yıllarda genişleyen 'orta sınıf'ı ve bu sını-

*) *BirGün*, 4 Ağustos 2013.

fın potansiyel üyelerini -"*..200'den fazla üniversite(deki) 4 milyonu geçen üniversite öğrencisi.. (ile) 2008'den bu yana 2.5 milyon yeni mezun*"- görüyordu. Gerek 'orta sınıf' teriminin kendisini, gerekse yaşadıklarımıza uygulanışını sorunlu bulduğumu *BirGün* (7 Temmuz 2013)ve *Toplumsal Tarih*'teki (tinyurl.com/nsuwo9m) yazılarımda belirtmiştim.

Yeni yazısında Keyder, aynı noktaları tekrarlamakla birlikte bu kez benimsediği kavramsal çerçevenin adını koyuyor ve tarihi örnekler aracılığıyla yaklaşımını temellendirmeyi deniyor.

Yaşadıklarımızın değişik perspektiflerden çözümlenmesi doğal. Yeter ki, söz konusu perspektifin ne olduğu ve iddiaları açıkça dile getirilmiş olsun. Bu açıdan Keyder'in yeni yazısı çok yararlı. Keyder, "kullanılabilecek kavramsal çerçeveler içinde özellikle bir tanesi"nin, "modernleşme kuramı ile Marx'ın tarihsel yaklaşımının bir bileşimi olarak sıklıkla karşımıza çıkan... tarihsel-sosyolojik çerçeve"nin daha uygun olduğunu ve onu tercih ettiğini belirtiyor.

Söz konusu tarihsel-sosyolojik çerçeveye göre "*son yüzyıl* içinde dünya sahnesine çıkan yeni bir sınıf var ve bu sınıfın talepleri bildiğimiz ekonomik ve siyasal gündemin içinde cevap bulamıyor. Dolayısıyla da bu gündemi değiştirmek ve bu şekilde kendi dışındaki kesimlerin

taleplerini de dile getirmek potansiyeli var. (Bu da) 'yeni' orta sınıf olarak nitelendirilen, nüfus içinde oranı sürekli büyüyen bir grup."

Bu tanıma göre, 20. yüzyılın başlarında dünya sahnesine çıktığı söylenen bir 'orta sınıf'la karşı karşıya olmamız gerekiyor. Oysa verilen örnek çok daha eskilerden! "Yeni sınıfın yeni tür taleplerle sahneye çıktığı ilk büyük örnek olarak 1848'de çeşitli ülkelerdeki devrim çabaları olarak düşünülebilir."

Demek ki, Marx ve Engels'in "Avrupa'da bir heyula kol geziyor –komünizm heyulası" tesbiti hatalı imiş! 'Yeni orta sınıf heyulası' demeliymişler!

Keyder yine 1848 devrimlerine ilişkin ilginç bir gözlem daha yapıyor: "...devrim dalgası köken olarak çoğunlukla küçük burjuvazi'den gelen 'gençler'i toplumlarının nasıl dönüşeceği tartışmasında baş rol oynayacak aktör olarak sahneye çıkardı." Bu sefer, aslında 'yeni orta sınıf' denen kesimin 'küçük burjuvazi' olduğunu öğreniyoruz.

Oysa, bu alıntıdan hemen önceki paragrafta 'yeni orta sınıf'ın (a)yırt edici özelliği modern toplumda oluşan işbölümünde eğitim, beceri, bilgi gerektiren işleri yapmaları.. (ve) *(k)endileri(nin) işveren...*" olmamaları şeklinde belirtilmiş. İster istemez en azından iki soru geliyor aklımıza:

1) 'Yeni orta sınıf' ile küçük burjuvazi aynı şey mi?
2) Yukarıdaki alıntılardan aynı şey olduğu sonucunu çıkarabileceğimize göre, acaba küçük burjuva yanında işçi çalıştırmayan, tanımı icabı hep solo çalışan birisi midir?

Keyder'in gözlem ve tahlillerinden çıkardığı sonuç, yani 'yeni orta sınıf'ın başını çektiği 'Gezi olayları'nın aslında "daha önce farklı toplumlarda gözlenen toplumsal hareketlerden (1848 ve 1868 kastediliyor) çok farklı" olmadığı iddiası bence çok spekülatif. Şahsen halk isyanı demeyi tercih ettiğim ve son derece orijinal bulduğum hareketin nihai amacının "devletle yurttaş arasında yeni bir sözleşmeye var(manın)" fersah fersah ötesinde olduğunu düşünüyorum.

Bu sefer, şişeden çıkan cin, sözleşmeyle şişeye dönecek türden değil.

TABİİ Kİ ÖRGÜTLE, AMA NASIL?*

İsyan sırasında, Gezi'nin savunulması ve saldırılara direniş en önemli mesele iken, park forumlarıyla birlikte, "bundan sonra ne olacak" gündemin acil sorusu haline geldi. Kaldı ki, bu soru herkesin katılacağı bir biçimde cevaplansa bile, bir diğer olmazsa olmaz soru kaçınılmaz: "Örgütle mi, örgütsüz mü; örgütle ise nasıl bir örgütle?"

Örgütsüz halkın, sadece toplumsal ve siyasal herhangi bir dönüşümü başarmasının imkânsız olduğu değil, aynı zamanda örgütlü sermaye ve devlet karşısında yenilmeye mahkûm olduğu da sanırım çoğumuz için ol-

*) *BirGün*, 11 Ağustos 2013.

dukça net. Nasıl bir örgütle olacağı sorusu atlandığında, "bundan sonra A veya B'yi yapmalıyız, hedefimiz C olmalı" şeklindeki öneriler hoş ve parlak fikirler olmanın ötesine geçmiyor. Dolayısıyla, "bundan sonra ne olacak" sorusuyla "nasıl bir örgütle" sorusunun birlikte ele alınmasından yanayım.

İhtiyaç duyulan bildiğimiz tipte sol bir parti midir? Sol parti Marksist-Leninist mi olmalıdır? Anarşist, otonom, sosyal demokrat yapılar bu örgütlenme ihtiyacını karşılayabilir mi? Sorular çeşit çeşit. Bu tür sorulara kestirme ve net cevaplar vermek yerine, "nasıl bir örgüt" sorusu üzerine Amerikalı Marksist Jodi Dean'in yeni bir yazısından yola çıkarak yüksek sesle düşünmeyi tercih ediyorum (tinyurl.com/n892cg2).

Dean'in şu önermesiyle başlayalım: "*Parti* (örgüt), Marksist teorinin herhangi bir kavramından çok daha fazla sorgulamaya açık bir kavramdır." Hem Marx için hem de Lenin için örgüt tipinin tartışmaya açık olduğu fikri, Marksist-Leninist örgüt modelini sorgulamaksızın benimseyen bir militana fazlasıyla revizyonist gelebilir.

Marx'ın parti tipi üzerine çok fazla kafa yormadığını, esas olarak kapitalist üretim tarzının dinamiklerininin tarihi maddeci perspektiften analizine odaklandığını biliyoruz. Yine de, bizatihi kendi siyasal mücadelesi içinde, çevresindeki radikal hareketlerle kurduğu ilişkiler-

den, mektuplaşmalarından, konuşmalarından, vb. parti konusuna nasıl yaklaştığı hakkında bir fikrimiz var.

Dean'in Marx'tan gösterdiği iki referans bize Marx'ın yaklaşımı hakkında bayağı bir fikir veriyor. Öne çıkan *iki hususta* ilki, Marx'ın her tarihi dönem için geçerli bir parti modelini benimsemek yerine, konjonktürel olarak kendini yenileyebilen 'geniş tarihi anlamıyla' parti kavramını kullandığı.

Freiligrath'a mektubunda Marx, "...1852'den beri hiçbir örgütle ilişkim kalmadı ve kıta Avrupa'sında artık miyadını doldurmuş örgütlerle uğraşmamdan çok, teorik çalışmalarımın işçi sınıfının daha çok işine yarayacağına kesinlikle ikna oldum," dedikten sonra, mektubun sonunda hem bütünüyle parti fikrine karşı olduğu izlenimi yaratmamak hem de nasıl bir örgüt sorusuna dolaylı cevap mahiyetinde şunu da ekliyor: "'Parti' ile sekiz yıl önce kapanmış olan League'i veya on iki yıl önce lağvedilen yazı kurulunu kasttettiğim algısından doğabilecek yanlış anlamaları gidermeyi denedim. *Parti ile, geniş tarihi anlamıyla partiyi kastediyorum.*"

Raya Dunayevskaya gibi Jodi Dean de, Auguste Blanqui'nin Fransız polisi tarafından tutuklanması üzerine Marx'ın 1861'de Londra'da düzenlediği protesto toplantısından ve Blanqui'yle yazışmalarından yola çıkarak, *ikinci* hususun 'dayanışma' ruhu olduğunu düşünüyor.

Farklı eğilimlerin mücadele içinde, mücadeleyi kavrayış farklılıkları olsa bile, dayanışmayı elden bırakmamaları.

Gezi isyanının neredeyse tanımsal niteliği haline gelen dayanışmayı esas almak yeterli mi? Bizatihi dayanışma ruhunun hakim olduğu bir eylemlilik, politik deneyim kendi başına nereye, ne ile gideceğiz sorusuna cevap vermemizi sağlar mı? Eğer sağlamazsa, ihtiyacımız olan örgütten ne beklemeliyiz, nasıl bir yapı yaratmalıyız?

"Nasıl bir örgüt" sorusuna net bir cevap vermeye çalışmak yerine, yaşadığımız tarihi ânın ihtiyaç duyduğu örgütün asgarileri üzerinde anlaşmak gerekiyor: *mücadele içinde dayanışma* ve *farklı eğilimleri barındırma.* Bu örgütün aynı zamanda bizlere, kısa süreli eylemlilik ile uzun erimli kapitalizmin alternatifini tasarlama ve inşa etme işini bir arada yapma imkânı ve motivasyonunu vermesi de gerekiyor. Sanırım, olanla yetinme dönemini arkada bıraktık, yenisiniyse yaratmanın eşiğindeyiz.

BİZ YÜZDE 99'UZ, HAKLIYIZ*

4 Ağustos Pazar günü İstanbul'da yapılan "Biz Yüzde 99'uz" toplantısına katıldım. Hatta kısa bir de konuşma yaptım. *Biz yüzde 99'uz,* New York, Wall Street'deki Zuccotti Park'ta başlayan ve kısa sürede 100'e yakın şehire yayılan *işgal et* hareketinin icat ettiği bir slogan. Orada da haklıydı, burada da haklı. Haklı olmanın ötesinde, tam da her zamankinden daha çok toparlanmaya ihtiyacımız olan bu tarihi eşiğe muazzam uygun.

Gezi Parkı'yla başlayarak ülke sathında yaygın bir isyana dönüşen hareket, esas olarak çalışanların, emeğiyle geçinenlerin, işsizlerin ve çocuklarının baş-

*) *BirGün*, 18 Ağustos 2013.

kaldırısı idi. Hali vakti yerinde, işi güvencede, sadece hayat tarzına karışıldığı için gaz yiyen olduysa da, sayılarının az olduğu aşikar. Kısacası, isyan bir orta sınıf isyanı değildi. Mücadele tarzıyla değildi, hedefleriyle değildi, sloganlarıyla değildi. Şimdi sloganlara bir de "Biz Yüzde 99'uz" eklendi.

"Biz Yüzde 99'uz" sloganının saf sanayi proletaryasını temsil etme iddiasında bir slogan olmadığını söylemeye bile gerek yok. Dolayısıyla, ideolojik tertemizlik peşindekileri tatmin etmeyeceği kesin. Propoganda amaçlı ve tam da bu yüzden şüphesiz abartılı bir tercih. İfade edilmek istenen, toplumun ezici çoğunluğunun çalışmazsa hayatını sürdüremeyecek durumdaki emekçilerden müteşekkil olduğu. Kaldı ki, çalışanların hayatını sürdürüp sürdüremedikleri ayrıca tartışmalı.

"Biz Yüzde 99'uz" sloganı tabii ki hemen geri kalanın, yani yüzde 1'i oluşturan para babalarının, aynı zamanda düzenin egemenleri olduğunu da ima ediyor. Nobelli iktisatçı Simon Kuznets'in tahmininin hilafına, kapitalist uzun dönem büyümenin, önce gelir eşitsizliği, sonra da nispeten eşitlik yaratacağı beklentisinin gerçekleşmediğini biliyoruz. Aşağıdaki şekil tam da bu konuda *Journal of Economic Perspectives*'de yeni yayınlanmış bir çalışmadan (*Uluslararası ve Tarihi Perspektiften En Üst % 1*; tinyurl.com/lorwblx).

En zengin yüzde 1'in el koyduğu gelirin, 1970'ler krizinin hemen akabinde Reagan'ın ekonomi politikalarıyla başlayan uzun dönem artış eğiliminin, kısa dönem inişler yaşasa bile, 2007 krizinden sonra bile hemen toparlandığını açıkça görmekteyiz. Bahsettiğimiz çalışma ABD'ndeki durumun diğer kapitalist ülkelerde de aşağı yukarı aynen tekrarlandığını göstermesi bakımından çok zihin açıcı.

Türkiye'de, bırakın bu tür uzun dönem tutarlı gelir dağılımı verilerine sahip olmayı, yakın dönem için yapılan çalışmalarda bile devletin değişik kurumlarının yayınları birbirleriyle çelişiyor. Fakat, yine de kabaca bilgi edinebileceğimiz kimi kaynaklar mevcut. Bunlardan

biri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 10 bin civarında haneyi kapsayan ve yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirdiği "Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması" (tinyurl.com/mco846s). Gelir dağılımına ilişkin oldukça çarpıcı verileri içeren bu çalışmada, 2011 yılında Türkiye'deki ailelerden sadece *yüzde 1.2'sinin* aylık gelirinin 5.600 TL'nin üzerinde olduğunu öğreniyoruz!

Sınıfları şüphesiz gelir seviyelerine göre tasnif etmiyoruz. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmadıklarına, emek güçlerini satıp satmadıklarına bakarak sınıflandırıyoruz. Tekrarlamakta yarar var, "Biz Yüzde 99'uz" sloganı, kendini işçi olarak görenle, henüz görmeyen her bir çalışanın kaderinin aynı olduğunu söylüyor.

"Biz Yüzde 99'uz" çalışanların, *üretim* olsun, *dağılım* olsun, ekonominin hangi alanında olursa olsun, birlikte davrandıklarında dünyayı durdurup, "inen insin, yeniden kuruyoruz hayatı" diyebilmeleri için, ezici çoğunluk olduklarının farkına varması için.

E. Ahmet Tonak

KENT HAKKI'NDAN İSYAN'A

"Kentlerin bu kadar önem kazandığı, insanlık tarihinde ilk defa kent nüfusunun kırsal nüfusu aştığı, siyasal patlamaların mekânı haline geldiği günümüzde 'kent hakkı' kavramıyla temas kaçınılmaz hale geliyor.

"Ben Mike Davis'in 'Gecekondu Gezegeni' başlıklı yazısını okuyalı beri Üçüncü Dünya mega-kentlerinin saatli bomba misali patlamaya hazır olduğuna iknayım. Doğup büyüdüğüm, gençlik yıllarını geçirdiğim İstanbul'un başına gelenlerin 1950'lerden bu yana canlı tanığıyım. Kahire'yi Mısır Devrimi sırasında iki defa ziyaret etme imkânı buldum.

"Bu kentlerin tamamının, İstanbul'un, Kahire'nin ve diğerlerinin yaşanır şehirler olmaktan çıkıp, düzeltilmesi imkânsız bir biçimde 'dönüştürülmesi'nin müsebbibi, her bakımdan 'sınır tanımaz' kapitalizmin kendisidir. Taksim Gezi'yle başlayan isyan da, sadece AKP'nin anti-demokratik muhafazakârlığıyla değil, Türkiye kapitalizminin kendine has sermaye dinamikleri ve temposuyla belirlenmiştir."

agora kitaplığı • 420
ISBN 978-605-103-217-7
9 786051 032177
siyaset • 7